

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

(ગુજરાત કોપીરાઈટ વિભાગ)

અનુક્રમાંક ૧૦૬૨ કિંમત

ગ્રંથનામ વિભક્તિ વિરદ

વર્ગીક

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

૨૦૬૨

ને ધરતીને અર્પયું છે, મજા જીંદગી ખાતર સતને,
 તે ધરતીની ધૂળમધેથી, હૃદય દિવસ ક્યામતને;
 છેડો છેડો રે યાશ.

(મુખ્ય વિદ્યસતવિરહ, પાને ૩૬૨.)

વિલ્લનવિરહ.

રચનાર

બેરામજી મેરવાનજી મલખારી,

‘નીતિવિનાદ’ અને ‘ઈડિયન મૂઝ’ નો કર્તા ;

ઈડિયન સ્પેક્ટેટર’ નો અધિપતિ.

“ આ રહ્યો મારો ખરો મિત્ર : જીવાનીના જોખમની એણે મને
ખાંગી રીતે ચેતવણી આપી ; એ વાતની કોઈને ખબર ન હશે, પણ
એણે મને ગરજ વખતે મદદ કરી છે : જો હું છું તે એને પ્રતાપે.”

મુખ્ય અધ્યક્ષ :

ધિ રિપોર્ટર્સ પ્રેસમાં

મેરવાનજી નવરોજજી દાબુએ છાપ્યું :

સન ૧૯૭૮.

સર્વ અધિકાર સ્વાધીન.

અર્પણપત્રિકા :

રેવેરંડ જે. વિ. એસ. ટેલર,

ખી. એ.

ધત્યાદિ, ધત્યાદિ.

મારા વાહલા અને મેહરબાન મિત્ર,

પાંચ વરસની વાતઉપર જ્યારે હું એક શરમાળ જીવાનિયો સમી માંજની તક સાંધી, સંપ્રાપ્ત પગલે તમારી ઓળખ માગી લેવા આંવો, ત્યારે મને અર્ધ રસ્તે મળી, પિતાતુલ્ય મમતાથી તમારે તમારા રનેહના શીતલ છાયાનીઓ લીધી ; અને મારે બરડે તમારો પવિત્ર હાથ ફેરવી, મારી શક્તિની કદર જીજ્ઞાસા અને શિષ્યવ્યુત્થાન ; એવા તમારા ઉપકારની પ્રતિમાએ મારા અંતરમાં નિરંતર વાસ કર્યો છે.

તમારી દુષા એટલેથી પૂરી ન થઈ : તમારે તેજ વેળા ટેટલાક ગુણવાન ગ્રહરથોસાથે મારો મેળાપ કરાવ્યો, જેઓએ મારે હાલ દૃઢ મિત્રતાનો પાસો પડ્યો છે.

પણ તમારી દોહલેતે ગમે એથી પણ વધારે લાભ થયો છે : મારા પૂજ્ય અને સકલગુણસંપન્ન નાયક, દાકતર વિલ્સનનોએ ઓળખાણ કરાવતાં તમારે જે મજબૂત ઉપકાર કર્યો છે, તેનું મહત્ત્વ તમા કદી સમજશે નહિ. એક અનાથ અને ઘેરાહગમેલા જીવાનિયાને દિલાસો આપી, દુનિયા સઘળીજ ખરાબ નથી એવી તેની ખાતરી કરી જે પૂજ્ય મારા નાયકે મેળવ્યું, તે પૂજ્યને પ્રતાપે જે કાંઈ મને જશ મળ્યા હોય તેના પ્રસંગ પણ આપ છો.

આ કારણસર મારો અપ્ર પ્રયત્ન તમારે ચરણે ધરંછું. મારા નાયકનું નામતે. તેના પવિત્ર આત્મા જ્યેષ્ઠ સ્વસ્થ છે ; અને તે તેજસ્વી નામની કીર્તિ મારા નયના અવાજથી વધે, એવું હાલું અ-
ભિમાન મને છેજ નહિ. મારો યત્ન તો એક ભક્તિપ્રેમનો ઉભરો—
તેના નામની મૂર્તિઆગળ પુરુષાંજળિ દાખલ કહાડ્યો છે—એટલુંજ.
યથાશક્તિ મારો નાયકની મિત્રતા મોડી વેહેલી બજવવાને ઇચ્છે
મને અધિકાર આપ્યો છે, એ મને ભવિષ્યમાં સંતોષનું સાધન થઈ
પડશે ; અને આ મારી નાનકડી સોગાદ સ્વીકારવે મારા સં-
તોષમાં તમા મોટો ઉમેરો કરશે.

ઈશ્વર તમને મારા સ્વદેશિયો—તેમાં વિશેષે મારા પ્યારા ગુજ-
રાતિયો—ને માથે તમારા અનુકુળ ઉપયોગીપણામાં કાયમ રાખો !

હીં તમારો સદાનો આભારી,

મેરામજી મેરવાનજી મહાપારી.

વિદસનવિરહ.

વિદસનવિરહ.

સરસ્વતીનામસ્મરણ.

(રાલાવૃત)

માતસરસ્વતી આવ, આવ મજ કમળા મા તું ;
આણી કરણાભાવ, સપુતના જસયુગ ગા તું.
મજઉર વાણી વસાવ, અજકારો ભળતા તું ;
તીવ્ર કલ્પનાસહિત, મંથર કરણારસ પા તું.
સજ ભગવો સણુગાર, ભલુક લે અંગે ચોળી ;
કર ગંભીર પુકાર, નામ વિદસનનું બોલી.
ત્રાતા મુણી વિલાપ, શોકથી બળે અમુખી ;
જેમ બળે ભૂગર્ભ, થકી રસ જાળામુખી.

માતાશોક.

(રાલા)

“ અનાથ વંઝારાંડ, પનોતી મજને બેઠી ;
છાતી ફાટીજાય, સરાસર દુખની હેઠી !
એક પુત્રનો શોક, કરી હું નહિ પરવારી,
બિન્ને તેડકાંવાંય, શોકઆવારે ડિવારી.
આ તે શા ઇશદોષ? વિયોગે બની હું બેઠીલી ;

પુત્રવિના અવતાર, કપાળે કાળી ઢીલી !
 મરી મરીને મરે, સપુત સૌ બહાલા મારા;
 અમૃતની શી આશ? યયા ભવ હવે અકારા.
 અરે કાળ વિકાલ !, સહજાનંદે* શું કીધું ?
 કયે જન્મનું વેર, નમેરા ! તેપર લીધું ?
 બુદ્ધિરજ્જળપ્રકાશ, કાળ ! તને કેમ અકારે ?
 જાણે ખરીદે કુંર, બુદ્ધિહત્યાનો ધજારે !
 વલ્લભકુળ મજ ગોત્ર, વિષયવમળે વહીભતા,
 રચી કપટ પાખંડ, વિષયસાગરમાં નાહતા.
 સજી નીતિવૈરાગ, સ્વામીનારાયણ ત્યારે,
 સહજ ઉતારે પતિત, ખંધુ સતધર્મકિનારે.

* સહજાનંદ ઉર્ફે સ્વામીનારાયણ—એક મહાપ્રતાપી અર્ધાચાર્ય
 હિંદુમુધારાવાળો, અને વલ્લભપંથનો અચળ મુદ્ધ. એને એના
 શત્રુઓએ બહુ સતાવ્યો; તેમાં જ્યારે બાવા લોલંગર (લોહાના
 પટાવાળો) નો ત્રાસ એનાથી ન સેહેવાયો, ત્યારે ગોવિંદરાવ ગાય-
 કવાડની પનાહ પકડી. પણ ત્યાંથી એને લેઈજઈ કેદ રાખવામાં
 આવ્યો. એથી લોકોનો સ્વામીતરફ એટલો તો સંભાવ ઉત્કેશયો
 કે, એના મુદ્ધને એને છુટો કરવાની જરૂર પડી. આ મુધારાવાળા
 ના પંથની એક ખરી ખુખી એ હતી કે, ગમે એવા નીચ વર્ગના
 માણસને પણ તે પોતાના પંથમાં લેતાં આમકો ખાતો ન હતો. કહેછે
 કે એના મોંની વાણી સાંભળી લાખો લોક એની સાક્ષાત પૂજા કરતા.
 જ્યારે એના મરણના સમાચાર જાહેર થયા ત્યારે એક મોટો, કાળજી-
 વિધીનાએ એવો અને કડવો રણકાર આખા ગુજરાતવિશે ફેલાઈ
 ગયો હતો.

હેત્રી જીઆર્લ પ્રિન્સ.

‘અલ્લાનંદ’^૧ શિષ્ય હવે, હૃદયમાંથી ઉપજાવે,
‘અલ્લાનંદ’^૨ સુરવરે, સર્વ મનવિશે વસાવે.
મળે ન શોધ્યા હાય !, પુત્ર એવા માનીતા,
રહુજાનંદ ઉપદેશ, ‘અલ્લાનંદ’ ગરવી ગીતા.
રામમોહન^૩ પણ લીધા, હિમાલય હિમ્મતકરે,
સફળ કીધા ને વીરે, જગતમાં તેનો ફરે.

૧ ‘અલ્લાનંદ’- સ્વામીનારાયણનો માનીતો ચેલા અને ધૃષ્ટમિત્ર.
તે એક ઉંચી પાવરીનો સંસ્કૃત ગ્રંથકર્તા હતો, અને પદ્યપદ્યો સ્વ-
ભાવ અને વિનયમાંથી વિરસાજ હતો. વળી તે એક કવિ હતો.
એના રાગ ધૃત્વાદિ હજી પણ ધર્માવેશસહિત ગાવામાં આવે છે. આ
રાગની ટપ્પણ્ય અતિ મધુરી છે. અકાળ મોત આવવે આ તેજસ્વી
જીવંતીનો છેડો જલદી આવી ગયો.

હેત્રી જીઆર્ડ પ્રિન્સ.

૨ ‘અલ્લામાં’ નિમગ્ન થવાથી ઉપજતો આનંદ.

૩ રાજા રામમોહન રાય—કલકત્તાનો એક મહાવિદ્વાન. ‘મતી’
ના ભયભરેલા આજ સામે એણે પેહેલી પાય ભીડી હતી. તેસિવાય
તેણે ખીજાં ધણાં પ્રતાપી મુધારાનાં કામો કર્યાં હતાં. ‘અલ્લામોસમાજ’
નામનો નવો ધર્મ ને હાલ ફેલાવા માડ્યો છે તેના પ્રારંભનું માન રામ
મોહન રાયને છે. તે ધણાંક વરસ વિલાયતમાં ગયો હતો, અને
ત્યાંજ દેહ મૂકવાથી તેજ ભૂમીવિશે ડફણાયો હતો. એને ધણાંક વિદ્વાન
અને પદ્યપદ્યો અંગરેજોનેાડે મોટા મિત્રાચાર હતા. વિશેષે એને
મિસ કારપેન્ટર તથા તેના પિતા, તેમજ મીસ કાસ્તલ સાથે ધરવટ
જેવું હતું. એ મહાનપુરુષને એની જાતે બહુ વગોવ્યો હતો, પણ
આજે કદાચ તેમના વંશજો એના નામની પૂજા કરતા હશે. એનું
અસ્તિત્વવર્ણન મિસ કારપેન્ટરે ધંગરજીમાં રચ્યું છે, ને વાંચવું એ
દરેક આર્યજાતનો ધર્મ છે.

હું હે નિર્દય કાળ ! ભાઉ^૧ ડ્યાં મારો ઉઘસી,
 જેના જન્મપ્રસાદ, થકી કુખ મારી હાસી.
 જેના બુદ્ધિબળે, નાશથી મને ઉગારી,
 તે ડ્યાં ગયો વિદુર, પુત્ર મારો જ્યષ્ઠારી ?
 ડ્યાં છે ક્રૂણ્ણ^૨ હે કાળ ! પ્રતાપી મારો પનોતો,
 જેની હામથી હસ્યો, ગુજરજનનો બવ રાતો.
 રજ્યો માન મન ગમ્યાં, વસીલો કીધો સારો;
 નહિ ભોગવવા રહ્યો, સપુત મારો દુખિયારો !
 આવા આવા પુત્ર, ગયો થમ લઇને નાસી ;
 રહ્યોસહ્યો વળિ લીધો, વૃદ્ધ દુરંગો સંન્ધાસી.^૩

૧ ભાઉ દાજી.

૨ કરસનદાસ મૂળજી.

૩ મેહુતાજી દુર્ગારામ મંછારામ—આ ગરીબ પણ વહેવાર-
 વૃદ્ધ સુધારાના સાથીનાં જે પણ વખાણ કરિયે તે થોડાં છે. એની
 જાહેરહિમત મેહેદ હતી. માણસની મોટાઇ તેની દોલત અ-
 થવા વેળવમાં નથી સમી, પણ તેના ઉપયોગીપણામાં; અને જો એમજ
 છે તો દુર્ગારામ મેહુતાજી જેવા મહાનપુરોષો સુરતમાં થોડાજ થયા
 હશે. એમનું અરત્રિ વર્ણન શેઠ મહીપતરામ રૂપરામ પુસ્તકદારે
 પ્રબળ નજર કરનાર છે, એટલે દુર્ગારામજીનો જીવ ખરે ગતે પડ્યો
 એમ જાણવું.

પુત્ર ગયા એ પેર, તોય રહિ નાખો નિસાસો;
 ધન એ સમયે હીધો, પારકાઓએ દિલાસો.
 દત્તક મારા જોન્સ,^૧ ફાર્બસ^૨ વિલ્સન જેવા,
 રહેજે નહિ વરણાય, તેમની નિર્મળ શેવા.
 અમર રહો એ નામ, ગરજ પુત્રોની સારી,
 રૂડી બુદ્ધિતેજ, ટેક જળવાવી મારી.
 જોન્સ, ફાર્બસ ગયા, રહ્યો છેલો પૂજારી,
 ગત મારી સચવાઈ; હાય ! હવે જિવવું બારી.
 નીતિવાન મજ પુત્ર, સત્યવાદી બોલકણો,
 ભજવ્યો મજ અવતાર, લાભ લધ સધળો તકનો.
 અસીલ ને ગુણવાન, મિત્ર એ રાય રંકનો,
 વીસમુખી વિદ્વાન, નગીનો પ્રથમ અંકનો.
 દિયે સુરજ જ્યમ તેજ, જગતવાસી સધળાંને,
 તેમ દિયે મુખદાન, વીર એ બુડાં ભલાંને.

૧ સર વિલિયમ જોન્સ—કલકત્તાનો એક જડો ન્યાયાધીશ, એક મહાતેજસ્વી ભાષામાની અને આર્યજનમિત્ર.

૨ એલેક્ઝાન્ડર કિનલોક ફાર્બસ—ગુજરાતનો એક ધરમાત્ર હાકેમ અને ગુજરાતી ભાષાનો એક મોટો આશક. મરનાર ગુર્જરમિત્ર નું એક અલ્પચરિત્ર ગુજરાતી પદ્યમાં કવીયર દલપતરામ ડાહ્યાએ લખ્યું છે. એ કવન કવિ તેમજ તેના નાયક એ બંનેને શેભા આપનાર છે, અને તેમાંના કેટલાક વિચાર સૌ વખત વાંચવા પછી પણ વાંચવા ગમે એવા છે.

આયુષમાં થઈ ઓટ; હાય ! આ બર સિંધુના,
બવપાણી ખુટી ગયાં, દિગંબર દીનબંધુના.
અરા કરમના કેર, નાથ ! આ કેવી કળેલી ?
એકજ રહેલો ગયો, મોઢું હું જિવતી રહેલી !

(સાખી)

થયા કરમના કેર રે, ગયા સપુત સંતાન,
નાથ નિભાવ વિભોગમાં, આ કડવા વરદાન.”

જન્મ અને કેળવણી.

(દોહરા)

ઈસ્વી લોકોનો સને, અઠારસોને ચાર,
જાન વિહસને દેહ ધરી, લોડર* માં તે વાર.
રાતવિથે ચંદો ઉગી, કરે જેમ તેહવાર,
તેમ ગરીબ માખાપના, ખીલવ્યા અવતાર.
ગુલાબ સરખું મૂખડું, લખ્યગોળ આકાર,
ઉંચી કાંતિનો કાનુડો, શોભેતો મુકુમાર.
ગંભીર, ગરબો રાંક ને, સૌશુ મીલનસાર,
મધસમ જેની વાણીને, વિજળીસમા વિચાર.
નિકાલુ તર્ક અને વળો, લાંબી પહેંચ અપાર,
ધોર ને મર્યાદશીળ, એવો ગુણવિસ્તાર.

* સ્કાટલેન્ડમાં બેરિકશિયરનું એક ગામડું.

નિશાળિયાના ગુણ રૂડા, આવા જોઈ હજાર,
શિક્ષક પેટરસન^૧ થયા, પ્રસન્ન તેણીવાર.
હર્ષ હમંગે જાલિયાં, મનનાં કોમળ દ્વાર,
નિજ નિત રોજ ચલાવિયા, કેળવણી વહેવાર.
અલ્પ વખતમાં લઈ ઉઘો, ઈંગરેજી, લાતીન,
ગ્રીક, ફ્રેન્ચ ને ગણિતમાં, કીકું નિજ મન સીન.
હલટબેર શિખતો ગયો, ધોંઝ્યો પેહેણો વર્ગ,
પાઠશાળ દાખલ કરી, રૂડી એડિનબર્ગ.^૨
સોળ વરસનો તારૂંયો, જ્યમ કો ઉંચો મિતાર,
ઠાઠ માઠ રડોડનો, ધરા ધરે નહિ બાર.
લાંબા શુભળિયાળ ને, રૈશમ જેવા વાળ,
જુદ્ધિખળ દરશાવતું, ધોણું પ્રોઠ કપાળ.
બદમ જેવી આંખને, ઘોળા રાતા ગાલ,
દૂધસમાન સપાટિપર, છાંટ્યો જેમ ગુલાલ.
એ રૂપ ગુણી જીવાનિયો, ભર્યો જીવાનીઆશ,
હવે ગયો શિખ બેહારવા, જાન લેસલી^૩ પાસ.

૧ મી. પેટરસન—દાકતર વિલ્લસનનો પેહેણો શિક્ષક.

૨ શ્રી એડિનબર્ગની પાઠશાળા.

૩ સર જાન લેસલી—એક વિદ્વાન ખગોળવેત્તા અને ગણિત-શાસ્ત્રી: એનો જાન વિલ્લસન માનીતો શિષ્ય હતો.

શિક્ષક હેત હર્ષું ધણું, દરશાવી અતરાઈ ;
 સૌથી પેહેલો શિષ્ય પણ, જરો નહિ કરી વડાધ.
 કાંધક વરસ નિકળી ગયાં, હજિ નાવ્યો સંતોષ ;
 “આર વરસ ખીજાં શિષ્યું,” શી શિખવાની હોંસ !
 આર વરસ પણ વહિ ગયાં, એ મન તૂટત ન થાય,
 સરસ્વતીની શેવમાં, કુળ આયુષ ખરચાય.
 ટુંકં મુદતમાં મન થયું, દેશાટન પર પૂર,
 પરદુખભંજન કામથી, અમર થવુંજ જરૂર.
 રંગભુમી ડયાં સ્થાપવી, વિચાર કરતાં સેજ,
 ભરત ખંડ ઉભો થયો, ભભકે મનસામેજ.
 “આર્યજન આગ્રમ ને, શૂર વીરનો દેશ—
 માન, માન, ને સાન જ્યાં, પૂર્વે વરયાં વિશેષ—
 મુગલ, મરાઠા, દાત્રીને, રજપૂતોનો ઠામ—
 જિજ્ઞાસુ પરદેશીનો, યથવંતો યજમાન—
 નવલલલિતલીલા જહાં, ખિલવે પુરતો બહાર—
 મનુષ્ય, પ્રાણીને પક્ષીઓ, વિધવિધ કરે વિહાર—
 ભરત ખંડ ને એ રીતે, સકળ સૃષ્ટિ સણગાર,
 ત્યાંનાં ગરબજીતણે, અર્પણ કરું અવતાર.”
 જુજ દિવસમાં નિકળવા, થયો હવે તૈયાર,
 તેજામાં આવી ઉભો, સામે કામાધ્યાર.
 અનંગ પ્રગટ્યો અંગમાં, ઉડ્યો જીવાની રંગ,
 જેમ કોઈ મૂંઝાતણું, અતર ડશે ભુજંગ.
 “ડાપણપર પાણી ફરી, વિદ્યા હુનર પર ફૂળ
 આ મુકિત હું મેળવું, ખરચી આયુષ મૂળ”.*

* એક સુમ અને સદગુણી સ્ત્રીનું મૂળ મુકિતથી ઓછું નથી.

સતીશિરોમણી.

“છેલ છતીલી, બની અલગીલી, મુખમે ચામતી પાન,
ફાંકડી સુરત પૂનમકા આંદ છ.”

(એ રાગ)

સતીશિરોમણી મારી નાથિકા, નામ મારગરેટ બેન;*
તેવિષે સુણેતો કહું એ વેણુ છ.

અસીમ માત પિતાને પેટે, ધર્યો તેણે અવતાર,
રિઝવવા ગામ, દેશ સંસાર છ.

* મિસ મારગરેટ બેન—દાકતર વિલ્સનની પેહેલી સ્ત્રી. એ ખુબસુરત અને ચતુર નારીમાં તેની જાતિને છાજતા સધળા ગુણ હતા. તે ધણીજ માયાળુ અને પરોપકારી હતી. સ્ત્રીનો અવતાર છતાં તે ગણિત, ખગોળ, અસલી તવારીખ, ફિલસુફી અને પંદર જુદી ભાષાઓમાં પ્રવિણ ગણાતી, અને પોતાના સ્વામીના મંદવાડ, ગેરહાજરીઈત્યાદિ સમયે તેણે સ્થાપેલી ‘વિલ્સન કોલેજ’માં કસાવજા વિદ્યાર્થીઓને એ વિષયો ઉપર ભાષાણ કરી સંભળાવતી હતી ! એને કવિતાનો ખૂબજ શોક હતો અને લાડુ બૈરનનાં કાવ્યોની એ મોટી ભાવકી હતી. યુરપમાં છપાતાં પુસ્તકોઉપર તે વારંવાર કાપેલ ટીકા કરતી. એની ઇંગરેજી ઇમારત તો એના ભરતારકરતાં પણ વધારે રસીલી અને છચ્છાર ગણાયજે. એનું ચરિત્ર એના સ્વર્ગનાસી પતિએ કાંઈક વરસની વાત ઉપર જાહેર પાડ્યું હતું. તેમાં પોતાનાં ભરતાર, ભાઈ, પેદેનો, સાખીઓ આદિને લખેલાં પત્રો એક જુદિમાન અને સંપત્તિ મનની સાગીતી આપેજ.

બાળપણમાં મુઝાં પાલકો, અનાથ મૂકી બાળ;
માથે પડી કુટુંબની જંગળ જી.

શિખી શિખ્યાં ભાઈ બેહેનને, સર્વ વિવેકી માન,
ધર્યું નહિ કંઈ મનમાં અભિમાન જી.

નાચુક તનની હતી તે પુતળી, સીંધી ને સકુમાર,
ચિત્ર એક સ્વર્ગતણે સણુગાર જી.

પંદર જુદી ભાષા શિખેલી, ધન એ સ્ત્રીની જાત,
નસીબવંતાએ ધરિયો હાથ જી.

ગણિત શાસ્ત્રમાં નિપુણ ગણાતી, અગોળવિદ્યામાંય,
તવારીખ તેથી નહિ છુપાય જી.

મધુર વાચને તીવ્ર કલ્પના, કવિની કલમ શોભાય,
અમ્મરા સ્વર્ગથી ઉતરી ગાય જી.

એ રૂપ યુગ સુંદરીને મળવા, કઠણ પડે ભરતાર,
ઘણા મોહિતમાં થાય ખુવાર જી.

મોહ્યાનથી જીગર જાળવું, આપું હૈકું હાથ,
'વરૂં મળે તો મજસરખા નાથ' જી.

ભલા ભલા તુચ્છકારી કાઢે, એ જોખનમદભરી,
જીએ નહિ તેની પાછળ ફરી જી.

એક દિવસ સામે જઈ ઉભો, જાન વિલસન ગુણી,
દેખતાં આકુળ વ્યાકુળ ખતી જી.

પલકારામાં પ્રીતમ પામ્યો, નિજ જોખનની આશ,
“પ્રિયા મજ દિનનું દિલ વુજ પાસ”જી.

પલકારામાં પ્રિયાદીલ પાણુ, પ્રીતમને આધીન,
“રસીક હું વુજ મોહોખતમાં લીન”જી.

મનમાન્યાં ખંનેને મળિયાં, હવે રહી શી દીવ ?
હાયશુ હાય દીલશુ દીલ જી.

લગન કરીને સ્વામાસ્વામી, આંખ્યાં મુખખંઈ શેહેર,
દિહો અંધારો કારમો કેર જી.

એકળપેટા દીઠા બાયડા, ખૈરાંઓ અમાન,
નાશમાં ખુડતું હિંદુસ્તાન જી.

એક મતે એ ગુણી જોડાંએ, લીધું મન વરદાન,
ખચાવવા સર્વ આર્યસંતાન જી.

તનમન ધનથી ખેલતી ખંડુને, ખનતી કરિને સ્હાય,
લિધા જશ લેતાં જે લેવાય જી.

ધરજાંને વરતાવે પેહેલી, દધ સામાં સનમાન,
જ્યાં સુધી રહ્યા ધાંટિમાં પ્રાણુ જી.

અનાથ બાળક કરી એકઠાં, દાબ્યાં છાતી સાથ,
“ધન્ય તમે આબ્યાં મારે હાથ”જી.*

માન આપવા પાછળ જાતે, લેતી આપ સંભાળ,
માન થું કરે વધારે બહાન જી?

દુઃખસમે મિત્રોને મનતો, ખરી માજણી બેહેન,
યાદ કરે તેને સર્વ દિનરેન જી.

સ્વામીની નિજ શેવા કરતી, તે નહિ વર્ણવીશકું,
કરે નહિ કોઈ મથું સાવકું જી.

વિપત્તિવાદળ મુખ પરકાશે, તેને જોધને ખસે,
રૂદન પણ તેને દિલાસે હસે જી.

સતી એવીના વિચિત્ર વર્ણન, વારવાર નહિ મુણે,
ખતરીસ બક્ષાણુ છપ્પન ગુણે જી.

મહનપત્રિકા.

(કવિન)

“વિજળીસમાન બાન, ભૂકુટીકમાનથકી
મારી તું અલોપ થાય, ખ્યારી મારી પ્રેમદા;

* અનાથ બાળકોની શેવા કરી સામી તેઓને દુવા દેવી કે,
“મારાં ધનબાગ્ય કે તમે મારે આશરે પડ્યાં.”

નિશાન તારી ન પામું, બાણુ ઠેકાણે હું આણી,
કરવા પછાડી ધાઉં દિલડું મારું અદા :
છક કરી છટકી ન જા તું માનુની જાનીલી,
પાડ પુરા કોડ, રમી ઉચ્છગે મારે સદા ;
વારેવારે વાહી મને, ગાહીધી બરાઈ જામ,
મન મારું વધારે ન માને હવે વાયદા.”

પ્રત્યુત્તર.

(કવિત)

“ધ્યારા મારું દિલ પુરે યુખત યુવાહી અપાર,
કે તારી મ્હોળતે મારું આયુષ આજગિયું ;
જેના કિરણોના તીવ્ર આકરણે કરીને,
તનમન એક બની શરણુ તને થયું :
તું પ્રતાપી દેવ હું તો ક્ષીણ મૃત્યુજાતી, ધ્યારા !
તું અમર છાયે મારું જોજનિયું રંગિયું ;
તોએ તારે યોગ્ય થતાં યુગ વહી જાય, બહાલા !
ક્યાં તું પ્રૌઢ સૂર્ય, ક્યાં હું અપંગ પતંગિયું ?”

મિસ બેનનો સખિયોથી જુદાં

પડવાવિષે ખુલાસો.

ઓધવજી સંદેશ કહેજો સ્થામને.

(એ રાગ)

“સાહેલડીરે મુણુજો મારી વાતડી,
મને મળ્યા છે આજ મુકુટમોરાદજો ;*
દિસ મારો દીપતો ને નવરંગ રાતડી,
મ્રભુએ પાયા મળને પ્રેમપ્રસાદ જો. સાહેલડીરે.

જીજ દિવસમાં જાઉં હું શરણે સ્વામિને,
આશવિલાસે દિલતો ધખધખ થાય જો ;
શુધયુધ મારી ન મળે હવડાં મળકને,
ડ્યારે જઘને પડું હું પતિને પાય જો ? સાહેલડીરે.

હીન બની ખારી હું મજ મુખકેશમાં ;
એ કારણ મેં છોડ્યો સખી સામુદાય જો ;
કે રખે અંધી યજ આ મદઆવેશમાં,
તમ સખીને કાંઈ અપમાનજ યજ જાય જો. સાહેલડીરે.

* આશાનું છત્ર.

વિલમ્બ થશે નહિ મળતાં હવે તો બેનુડી ;
દિલછે મારું કપટ ગર્વથી સાફ નો ;
પણુ ને ધડીએ મળવું, છૂટાં તે ધડી ;
વાંક પડ્યોતો બહાલી કરજો મારું નો.” સાહેલડીર.

લગ્નાશિષ.

સલામ સૌને હાન, સાહેબો સલામ સૌને હાન.

(એ રાગ)

“સુખઆશિષ વરસાવ, પ્રભુ પું સુખઆશિષ વરસાવ.
મહોત્પતના ખાંધેલ જીવડા, રાખે પુંપર ભાવ, પ્રભુ પું.
એ જોડાં વચે સચીદાનંદ, શુભ મંબંધ નિભાવ, પ્રભુ પું.
પતિપતનીના નિકટ ધરમવું, ખંનેને દરથાવ, પ્રભુ પું.
ને બેના હું હાયજ નોડું, પ્રાણુ પું પ્રભુ જોડાવ, પ્રભુ પું.
એ મહોત્પતને હું અહિં નાંધું, પું ઉપર નોધાવ, પ્રભુ પું.”

જાન વિહસનની સ્વદેશ મિત્રાદિને સલામ.

(રૈલા)

“સલામ મજ મા બેન, સગાં સૌ સલામ છેલી,
સલામ મજ ગુરૂ શિષ્ય, સર્વને હેત ભરેલી.
સલામ મારા મિત્ર, તમારા મધુર હલકને,
સલામ સૌથી પ્રિય, સ્કોટના મહાડો મુલકને.

સલામ નદને ખીણ, કૂળો એતરનાં મીઠાં,
ઝાડ કુલ પથ પક્ષી, તમને મેં છેલાં દોઢાં.

(સાખી)

પ્રેમતો છેજ સદાપનો, વચમાં વિયોગવાદ્યું ;
ધારાં મજ મનડે વસો, હું ઈશ મેળવે આવી મળું."

મિસિસ વિલ્સનની છેલી સલામ*

(કવિત)

"બદાનિડા હે વીર મારા, બાપહીણ એનુડીઓ !
કેમ મન મનાવું હું, સખીઓને છોડતાં ?
વિયોગવિચાર મારા મનમાં જરી ન હતો,
મહેલાં પરિતાપે પતિસાથ પ્રીતિ નોડતાં :
હવે તો આ બંને ભવ ભવતારભક્તિમાં ભેળ્યા,
કહો કેમ પાલવેજ એવાં વૃત્ત તોડતાં ?
એક ઓરતો હવે કે સારો અવતાર ગાળું,
સ્વામીજીનો ઓળો થઈ પુઠે પુઠે દોડતાં."

* એ બાઇ મુમ્મદમાંથી પાછો સ્વદેશ જવા પામીજ નહિ.

સ્વદેશ છોડી લંડન આવવું.

(રાજા)

એમ તજી ઘરઆર, છોડી આ ભવની માયા,
એ દંપતિએ કીધી, ધર્મ અર્પણ નિજ કાયા.
દોહત વેભવકાજ, ધ્યાન જો પેહેલે દેતે,
જે મહા બુદ્ધિમાન, જગતના જથ ઝટ લેતે.
પણ તે મિથ્યા ગણી, સ્વિકાર્યું જે ડાપાયુ છે,
ધન તમ માતા કુખ, પિતાના રેતને ધન છે !
ધન એ જીવ્યું પ્રમાણ, ધન્ય બંનેનું જોડું,
મળિયું એનું ધનામ, ખેડને બેઠું મોડું.
ધન એવો ભરતાર, કીર્તિ જગવિથે ઘણી છે,
જેની આવી નાર, ચતુર સતીશિરોમણી છે.
સ્વદેશ મૂકી આમ, બંને આબ્યાં લંડનમાં,
તારીખ ત્રીસ આગસ્ટ, અઢાર અઠાવીસ સનમાં.

પોર્ટસમથને ખારેથી ઉપડી જવું

અને રસ્તે તોફાનનું નડવું.

(રાજા)

પવન છોડી કુળ ધન, મનવે તુફાન ભારી,
સાગર પાડે સીસ, દેખી વાયુની સવારી.

મોજ નાસાનાય, કરે ત્યાં વારા ફરતી,
 નીચે મચ્છ ગભરાય, ઉપર ઉછળતી ધરતી.
 જ્યાં વાયુનું જોર, પાણી શું કરે બિચારાં,
 નચવ્યાં નાચે નાચ, ફરી ફરી ગોળ કુંડાળાં.
 ઝાઝ ઉડી પછડાય, સમૂદ્ર છાતીવિશે,
 ધાયલ થયેલો મગર, જેમ તડફડતો દીસે.
 વળી કામાતુર ચંદ્ર, પાણીપર મોહની નાખે,^૧
 આકુળવ્યાકુળ પ્રિયા, જોષ એ કેમે સાંખે ?
 મસ ગંજવર બહાણુ, દિસે કણુ એવો નાનો,
 જેમ ગગન વિસ્તારવિશે, એક તળનો દાણો.
 ક્યાં એ રજના ભાર, પહાડ જ્યાં પિગળી હાલે,
 ધન ઈશ્વર તુજ જોર, બહાણુ તુજ સત્યે ચાલે !

મુખ્યદ આવી પહોંચવું.

(રાલા)

એમ જતાં ખટ માસ, પુગ્યાં મુખ્યદ બંદરમાં,
 નીચે ચંચળ નીર, ઉપર પૂરણુ ચંદરમાં.
 મિત્રો એસ્તેકબાલ,^૨ ગયા બારે લેવાને,
 “ ધન આ દીવસ વાર, કદમ તમ હિંદુસ્તાને.”

૧ એને આકર્ષણ કહેછે.

૨ સામે લેવા.

અભ્યાસપ્રારંભ.

(રોલા)

પરભાષા અભ્યાસ, અહિં દંપતિયે માડ્યો,
અને કોધી ભર હોંસ, જ્યાં મુઘી બતાર રાંડ્યો.
હુરની^૧ જતાંવાર, હાથમાં લીધી મરાઠી,
યાય સરળ સંવાદ, બિજલ્યુ જે શિખ્યાથી.
પછો લીધી બંનેએ, હોંસે ગરવી ગુજરાતી,
મિઠાસમાં જે સર્વ બહેનમાં શ્રેષ્ઠ ગણાતી.
હિંદુસ્તાની પણ શિખ્યાં, મુસલમાનોને માટે,
જેથી વધે બહેવાર, ઉત્તરપશ્ચિમ સંગાતે.
એથી નહિ સંતોષ, હવે આરંભો ઈરાની,
જેની મધુરી અસર, તરત બંનેએ પિછાની.
તોએ નાઓ પાર ; મરાઠી ને ગુજરાતી
દીઠી હજી અપૂર્ણ, મળે નહિ તેથી ખ્યાતી.
માટે સંસ્કૃતમાત ! તમારે ચરણે આઠ્યા,
તમ વેભવ અવિનાશિ, ભકિત ભાવે ભજવાઠ્યા.
બહોળો કરી અભ્યાસ, પંડિતોને ગભરાઠ્યા,
કાશીમાં હોકાર, દેવ આ ક્યાંથી આઠ્યા ?^૨

૧ એક મરાઠી ગામ છે.

૨ દાકતર વિલ્લને ત્રી કાશીના શાસ્ત્રીઓનોડે ક્ષેત્રમંદીથી
સંસ્કૃતમાં સંવાદ ચલાવ્યા હતા.

મ્લેચ્છ જાતિ અવતાર, માત ક્યમ પ્રસન્ન એને ?
 દખીલીએ ખરી, વાની^૧ અનુકુળ બનેને.
 જો કે શિખ્યા પરિપૂર્ણ, હિંદુસ્તાની ને ઈરાની,
 પ્રાદ અરબી માતની, પ્રીતિ હજી ન જાણી.
 તે પણ પાડે કરી, જરી નહિ રાખી ખામી,
 વળી પહેલવી લીધી, ગણી નહિ મનશુ નકામી.
 હજી એક રહી ગદ્ય, ઝંદ આકાશી વણી,
 સંસ્કૃતની વડી બહેન,^૨ સર્વ ભાષાની રાણી.
 કંઈ કંઈ ક્રીધા શોધ, શિખ્યો પોતાની મેળે,
 પછી માડો તકરાર, સરસ્વતીને એ ચેલ.
 પડિત મરડે પૂઠ, મુનશીઓ ખૂંચે વાચા,
 રાખી^૩ ને દસ્તૂરો, યદ્ય ગયા આધા પાછા.
 ઉઠી ધરમની ઉલટ, લોક પડિયા શરમીંદા,
 પોતાને નહિ માન, પારકા ગાયે નિંદા.
 આ પણ છે ઉપકાર, સિધા નહિ તો પરભાર,
 ધર્મમાનનો ક્રીધા, એ રિતે તુંએ વધારા.
 દેશીઓનાં મિત્ર હતાં, બે માયાવંતા,
 ગરોબ તથાગર હક્ક, સર્વના સરખા ગણતાં.

૧ સરસ્વતી.

૨ એમ કેટલાક કાબેલ ભાષાજ્ઞાની ધારેછે, અને મને માનવું બહુ ગમેછે.

૩ હિંદુ લોકોનો ધર્મચુર.

દેખી ભર અંધકાર, હાલની દેશી જાતમાં,
 બળતા કોમળ આર્યમિત્રના, અસીલ આતમા.
 કીધો તર્ક એ કલંક, જતો રહે માન પ્રમારે,
 ખુલ્યાં માનનાં દ્વાર, પરિમ્મ એંચી ભારે.
 સ્થાપી મુક્ત નિશાળ, સેંકડો શિષ્યે બાળકાં,
 દેખી બહુ શરમાય, તવંગર લોક છાલકાં.
 ભરી મંડળિઓ વળી, બહેમ ખંડન કરવાને,
 કેળવણીના લાભ, દેશી આગળ ધરવાને.
 વધારવા બહેવાર, દેશી અંગરેજ વચેનો,
 પુરખખંડનો શોધ, ભજવવા તરેહતરેહનો.
 એ પરમાણે વરસ, વહી ગયાં સાત સુમારે,
 દિનદિન વસિયાં બંને, નિર્મળ પ્રેમાધારે.
 જિવે દંપતિ જાણે, એક બિજાને સારે,
 તજી નીચ ટાહેલું, સૃષ્ટિમાં તારું મારું.
 મળ્યું જિગરમાં જિગર, સ્નેહભાવથી પિગળિયું,
 એક અનુપમ મંન, બીજા મનસાચે મળિયું.
 બંને એક વિચાર, એક બંનેની આશા,
 સરખી બેની હેંસ, બેની સરખી જીયાસા.
 સરખી પ્રીતિ અમાપ, નેમ પણ બેની સરખી ;
 તે તેણીમાં લીન, તેણી પણ તેથી હરખી.

✓ એ પ્રીતિના વૃક્ષે, પ્રેમફળ ચાર ઉતાર્યાં,*
એ કાચાં કરમાઈ, પેહેલાં સ્વર્ગ સિધાર્યાં.

હાલેકું.

માતા જ્યોત્સના બુલાવે પુત્ર પારણે.

(એ રાગ)

“ બુલેબુલોને રૂપાળા મારા લાડીલા,
જાયા જનમથી જયજય જનુની અંગ ;
શુભ ઓસ્તવની વરણવું શું હું લીલા ?
જાયો ખેડો જવ જનકકુરુછંગ. બુલે.

* એમને ત્રણ દિકરા અને એક દિકરી હતાં. તેમાંનાં એક દિકરા અને એક દિકરી બચપણમાંજ ગુજરી ગયાં હતાં. એ દીકરા રહ્યા તેમાંના વડાવું નામ મીં. એંદ્રયુ વિલ્સન. એ મુખ્યધના વખણાયલાં બાપ્પે ગેઝેટનો માણ અધિપતિ, અને એ બાણાંજ રસીલાં પુસ્તકોનો કર્તાછે. એની હખારત એની મરહુમ માતા જેવીજ ચમતકારીકછે. બીજો મીં જ્ઞાન વિલ્સન તે એક વૈદનો કંધા ચલાવતો : પણ પાછળથી તેને કાંઈક મરજ થવાથી હાલ ગેર ખેડોછે.

સખી શોધા રે ડો અહીં ધરડું વડું,
કોઈ આડોસણ પાડોસણ હોય ;
મને ગાતાં રે શિખાડે મનહર હાલેડું,
મધુરા સ્વરે જેના વીર મારે સોય. ઝુલે.

કીર્તિશી આપું નંદને હું આંગણિયું,
જશ બુદ્ધિવતિ સઘળું જડેલ ;
તેને મુધર્મ કંચન યકી ઓપિયું,
હસી હસી તેથી ખેલે નાનો છેલ. ઝુલે.

હવે ડાપણની બનાવું રૂડી ધંટડી ;
બહાલો વગાડી કરે રે ગણગણકાર ;
મુણી જિવડો ઠરે પ્રમુતાનો ખે ધડી—
જેમ માલી મુણી બ્રમરચુંબર. ઝુલે.

માન તણો હું ધડાવું ગંભીર મૂઘરો,
રમઝમ કરી મૂકે નંદ ખાણખાણટ ;
માતલેરે ઉઠે હરખનો ઉભરો,
દેખી રંગીલાના આવા ઠાઠમાઠ. ઝુલે.

આંખે કાજળ લગાડું રે વિવેકની ;
નજર લગાડે ન જક્તમોહ ડાકેણ ;
પાપ જળમાં ફસે ન પુત્ર જગભણી ;
મંત્રી મંજન કરે તુજ નિર્મળ નેન. ઝુલે.

ભાવ પોરિયું^૧ આસું હું વીરના કાનમાં,
 વેહેમદૈત્ય તે મધે ન કરે વાસ ;
 જાઓ જાળવથે વિકાર તોફાનમાં,
 પ્રભુ પ્રીતિનીજ ઉપર વિસવાસ. કુલે.

સત્યસત્વનું ધવાડું દુધ લાલને ;
 જ્યાં વધે તેના હૃદય ઉદયભાવ ;
 જ્યાં કેદમાં પોઢે કીસોર પાળણે :
 એક સત્યસત્વ દેતી રાખું ધાવ. કુલે.

નિંદ્રા આળે હવે સોંપું મારા ધોરીને ;^૨
 પછી આભીને હું પ્રભુ ભક્તિદ્વાર,
 માણુ પાડ પ્રભુ તારા કર જોડીને,
 હું સુવાસનના કળ્યા અવતાર. કુલે.

૧ પોરિયું—કાનમાં રૂની કુચી આસેછે તે.

૨ ધોરી—વડો દિકરો.

મિસિસ વિલસનનો મંદવાડ અને મરણ.*

(રીત)

પણ હવે થયો અનર્થ, મ્હારી મંદવાડે હારી,
મુઝિત અસ્વપર ખેસી, કરી ગઈ સ્વર્ગે સ્વામી.

(સાખી)

વિપત્તિવાદળ આવિયું, ચઢી વિલસનને શીથ ;
સહનશક્તિ આ દુખવિશે, દે બળિયા જગદીશ.
મુખ યમ દેખી શક્યો નહી, મારી મુઝીએ ત્રાપ ;
પતિપદમણી હઠી ગયાં, સખત વિધાતા હાપ.

* એ બાઈવાસને કહેછે કે તેણી પોતાનાં બે બચાંના વિયોગથી
ધણી રીખતી હતી. તેવામાં તેણીની બે ત્રણ સહિયો એકાએક મરી
ગઈ; અને એમનો શોક કરી ન રહી તેવામાં તો એની બે પ્રિય બહેનો
એલન નદીમાં ડુબી મોઈ એવી ખબર મળવાથી એણીએ જાણી દેખક
ખાધી. એ બંને બહેનો બપોરને છેડે નહાવા ગઈ હતી, તેવામાં એકનો
પગ સરવાથી તે અંદર પડી. પણ ખીજ ને તેથી વડી હતી, અને જેની
સંભાળમાં તેને તેની મરનાર માતૃશ્રીએ સોંપી હતી, તે તેને વારૂં ગઈ,
તે પણ વમળમાં આવી પડવાથી ધસડાઈ ગઈ. આ બે બાઈએ
પણ પોતાની વડી બહેન જેવીજ ખુબસુરત અને ચતુર હતી; અને
જે મ્હારને લીધે મોટીએ નાનીને જીવ આપ્યો તે ક્રીસાકહાની
સિવાય ખીજે કંઈ મળ્યો કહાયું.

ભરતારનું વીહીલા પડીનવું.

(કવિત)

હૃદય ખીજાવી રામા ! રાખું તને રાગરાજ,
પ્રેમ વિઝણો હલાવી, સેને સુવગડું રે ;
છાતી ઉસીકું આપીને, મિત્રતા માડવમાંય,
મીઠી મીઠી બોકીરૂપી દ્રાક્ષ ખવડાઉં રે ;
પંપાળી પંપાળી મારી વ્હાલીને નિહાળતો, હું
પાડી હર્ષતાલી, દેહદુઃખ વિસરાઉં રે ;
લાડીલી વિયોગે લાડ કોણુને લગવું હવે ?
માનુની મરવે કેમ મનડું મનાઉં રે ?

પ્રિયાનો દિલાસો.

(કવિત)

ખ્યારા ! તન વેદનાએ મને તાવી નાખી ; પણ
મન વેદનાએ હું તવાઉં તને જોઇને ;
રખે મારો હૃદયમ, આમ મનમાં મુંઝાધ,
કાયા ઘોષ નાખે, મારી વેદનાને રોધને ;
ખ્યારા ! ઈશ ધારું થાય, રેવે વધુ ન જીવાય ;
વાત મુથુ મારી, લાખી આમુ સર્વ લોહીને ;
સૂકી વું મારો જતાર, મને દિલાસો દેનાર,
આંતનો સંદેશો થું હું જોવા જાઉં કોઇને ?

છેલી અરજ.

(કવિત)

બહાલા ! મારા હાલ જોઈ રોધને તું બાળે લોહી,
એવું જોઈ ડાઘ રહી જશે મારે કાળજે ;
જગતનો અંત બહાલા ! આણે સંતસમાગમ,
માટે કંત ! અંત મારે સંતોષે નિહાળજે :
રૂડાં મારાં આરંભલાં કામોને ઉઠાવી લેઈ*
સ્વામી ! મારા નામને તું અચળતા આવજે ;
ફળ તારા પ્રેમનાં બે મૃત્યુકાળે સોંપું તને,
બહાલા ! તે બહાલીડાંએને બહાલથી સંભાળજે.

(સાખી)

એમ કહીને સિધારિયાં, સતવંતા ઇશવરભણી,
સ્વામી દુખવામી કરી, ઉજવળ સતીશિરોમણી.

* પ્રિયાની છેલી અરજને ગાન આપી દાકતર વિલ્સને તેની અનાથશાળાનાં બાળકોપાકુળ પોતાને મદદથી મોટા અરચ કરી તેમને સારી કેળવણી આપી મંસારમાં નિભાવી લીધાં. આવી સેંકડો છોકરીઓના કુરસ્તે જતાં બચાવ થયો. એના જેવું મોટું પુણ્ય શું ?

ભરતારનો શોક અને અંદાજોગ અરજ.

‘આધવજી સદેશ કહેનો સ્યામને.’

(એ રાગ)

“અંદા રે ! ધ્યારીને જોતો આવજો,
 વિયોગ અનુભવ પુજને તો છે રેજી જો :
 સદેસો કાંઈ કહેતો બહેલો લાવજો,
 બહુ મજને ભાવેછે રૂદનમોજી જો, અંદારે.

મારી ગત તું કહેજે અંદા ! ધ્યારી ને,
 વિરહબેહમાં બળે રાતે મજ અંગ જો ;
 દીસે ડગમગ ડોળે હૈયું હારીને ;
 ધ્યારપાંખવિન ટળવળ કરે અપંગ જો, અંદારે.

હે અંદા ! જવ આણે તારી આંદણી,
 અંદ્રમુખી મારીને કહેજે એમ જો,
 કમળકળાવિન મજ મન તૂંબણ રહે પણી,
 અકાર હું અંદાવિન જીવું કેમ જો ? અંદારે.”

વરસાદજોગ અરજ.

(ઉપલો રાગ)

“અધારીમાં આવે જવ તું મહુલા,
 અરમર અરફે તારા નિર્મળ નેવ જો ;

તે તાણે ભૂલીય મા રે મજને ભલા ;
ગત મારી સાચવજે ગર આ મેહુ જો, અંધારીમાં.

જે વેળા તું પ્રીતમના મીલાપથી,
ધરતીઉર તો જળમય થઈ ઉભરાય જો,
તે વેળા મજ હેઠું, વિયોગતાપથી,
બળી બળી નિજ આસનમાંજ સમાય જો, અંધારીમાં.

વર્ષા ! હું તો પડિયો તારે આસરે,
શીતલ સંદેસા મજને સંભળાવ જો ;
મેહું ધોર અંધારું મજ દિવપાસ રે,
હે વીરા ! મજ વિયોગવીધ વારાવ જો, અંધારીમાં.”

કબર ઉપરના પથ્થર જોગ અરજ.

(કવિત)

“હે શીતલ મ્હાણુ ! તને શૈલતણી દેઉં. આણુ,
ધ્યાન રાખી મ્હાણુ ! મારી અરજ વિસર મા ;
યુગ્ત તારાં સ્થાનનીચે, માતભોગ થૈ પડેલ,
મારા પ્રાણતણા પ્રાણને તું પરહર મા :
આશાતું વૈમાન મારું સુખ આસમાને મ્હોંચી,
છુપી મેહું હવે તારા અંધારા ઉદરમાં ;
તને જો તું દિયે માન, તો હે શિળા મ્હાણુ ! તને
આપું હું આસન મારા તાતેલા જગરમાં.”

હૃદય રૂઢન.

(લલિત)

“લલિત રાંકડી, મારી લાડલી !
રદ મને કરી, કાં તું યૈ બિહલી ?
વહિ વિયોગમાં, યૈ વિદાય રે,
વિરહ વામું ક્યાં ? હાય હાય રે.

વરસ સાતનું, સ્વપ્નું જે ભર્યું,
પલક એકમાં, જાગતું કર્યું ;
સયનતો હવે, વરસું થાય રે ;
નિત ઉજાગરે, હાય હાય રે.

લલિત આવીને, સૂવિનોદમાં,
પડતી પ્રેમથી, સ્વામી ગોદમાં.
જયમ સુગંધ, પુષ્પમાં સમાય રે ;
પરિમળે ઉડ્યો, હાય હાય રે.

નિકટ રાખીને, છાતિ છાતિથી,
રસમુધા મને, નિત્ય પાતી તું.
કસ મિઠો હવે, ડોણ પાય રે,
તરસ લાગવે, હાય હાય રે.

પડવું મૂખ જો, દુઃખથી ફીકું,
નરમ દેતી વું, છાતિ ઉસોકું;
મધુર નાદથી, રાગ ગાય રે,
રદન તે વતી, હાય હાય રે.

સ્મરણ આવતાં, છાતી હેબકે,
ચરણ ઉપરે, અંગ નહૈ ટકે;
શરિર હાકથી, ઉંચકાય રે,
દુઃખડું ક્યાં રડું ? હાય હાય રે.”

લાગવગણું વધવું.

(રાલા)

સાત વરસ સુખઅમૃત પી, હવે તરસ્યા રહેવું,
એ દારણુ દુખ સુઝે, નહીં કે કેમે રહેવું.
પણ વિલ્લસન ધન ભાગ્ય, જન્મથી મનમાં રમિયો
પરોપકાર પ્રતાપ; જેથી આ વિયોગ સમિયો.
પરોપકાર આ સમે, ખરે તને આડે આબ્યો;
પરોપકારમોઝાર, સ્વાર્થ સધજોજ સમાબ્યો.
દિવસે દિધા સુખોધ, રાત અભ્યાસને અર્પણ,
મહા પરિશ્રમ પરિણામ, આબ્યું જલદીથી ધડપણ.
ભિનભિન કર્યા પ્રવાસ, ભરત ખંડ ગોખ્યો પાડે.
સૌ કંઈ જોવા જાય, ટાંકણે સારે માડે.

આવકાર દિધ સર્વ, રાજવંશી રાજ્યએ ;
 જ્યાં તું મળવા જાય, પ્રૌઢ દરબાર ભરાયે.
 વધું વજન નિવરેજ, લાગવગ મોગ્રઓમાં,
 પાંચે ન્હોય પિછાનવિનાના રાજ સોમાં.
 પત્રદ્વાર વેહવાર, ચલાવ્યો સૌની સાથે,
 જેથી થયા બહુ ન્યાસ, ગરજીઓ વિલસનહાયે.

શરીર અગડવાથી સ્વદેશ જવું.

(ચોપાઇ)

ઐદ વરસ નિરંતર અમ,
 તનમનની મેહેનત યોગમ ;
 તન કહેલું કશું એ નહિ કરે,
 મનતો રહ્યું તનને આમરે.
 માટે બંનેના હિત કાજ,
 દેશ જવું એ બેસ ઈલાજ.
 ગયા હવે પોતાને વતન ;
 તનમનનું કરવાને જતન.
 આર વરસ લીધા આરામ,
 પાછા જવા નિકળ્યા ગામ.
 સુઝ સોજતીની બહુ તાણ,
 નહિ પાસે કો ધરપરવાન.
 તેથી કરી ધર કીધું એક,
 મળ્યાં બાહુ અનુભવી ને નેક.

ઐસાબેલા ડેનિરટન^૧
 છોડી ચાલ્યાં હવે વતન.
 સ્વામીની સેવાને કાજ,
 છોડ્યું માતપિતા ઘરરાજ.
 રંકપિતા^૨ ની સાથે રહ્યાં,
 માત રંકનાં સામેત થયાં.

મુન્નબઈમાં માનપત્ર અને ભેટ મળવાં.

(રૈલા)

માર દાહકા રહ્યા, હવે તું મુન્નબઈ ખાડે ;
 અમર નામ ત્યાં કોઈ, જગતપ્રેમને સુમારે.
 નજરપ્રહાર તુજ થયા, બાળદો ધરડાબોખા,
 રહ્યા ન આયુષમાંય, તારી ઓળખથી નોંખા.
 ભણ્યા પિતાના પિતા, બાળના બાળક ભણિયા,
 ખેતી તારે પાપ ; વંશશિલ્પ તારા બનિયા.

૧ ઐસાબેલા ડેનિરટન નામની એક ગુણવાન અને
 કુળવાન બાઈ સાથે દાકતર વિદ્વસને ફરી ધર કર્યું હતું. એ બાઈ ૨૦
 વરસ મુન્નબઈ રહ્યા પછી સર્ગવાસી થયાં.

૨ ગરીબના બાપ.

ગામદેવ થૈ પડ્યો, કામ આલમને લાગી ;
 સાદ્ય તારો લિયે રાય, વણિક કાં વૈર વૈરાગી.
 હાકમ વાળે શીશ, દેખી રસંતેથી જાતો ;
 રંકે દૂરથી જોઇ, દંડવટ કરવા ધાતો.
 સૌને સરખું માન, મિત્ર કે મુદ્દા હોયે,
 જાત ભલે પરજાત, નીચ કે ઉંચો તોયે.
 કંઈપણ જાહેર કામ, નામ ત્યાં તારું મ્હેલું ;
 પ્રારંભનું બંધાન, ગુજ અનુભવને સ્હેલું.
 લોક ધરે અધિરાઇ, પાડ નહિ વધુ ઝિંઝાયે,
 માનપ્રત્ન ને નજર, આપવા તત્પર થાયે.
 ભરી એક દરબાર : હાકેમો ને સરદારો,
 મળ્યા ત્યાં આગેવાન, રૈયતતાણા હજારો.
 અર્ધ લાખ રૂપૈયા, તને ત્યાં અર્પણ કરિયા,
 નિર્મળ શેવાબદ્લ, લોક જે સંધળે ભરિયા.
 માન્યો તારો પાડ, મૂલ જોનું નહિ થાયે,
 ગરિબ ગુંજસે દેધ, લોક સૌ લાગ્યું પાયે.
 “પડતે દહાડે પિતા ! છાજતી નજર ન ધરિયે,
 “પ્રેમે કરો સ્વિકાર, અમે તો લજ્જા મરિયે.”
 માનસહિત તેં લિધા, દિધા પાછા રૈયતને,
 મ્હોંચે જોથીકરી, જુની ભાષા કૌવતને.

સ્કાટલૅન્ડની સૌથી મોટી ધાર્મિક સભાના

પ્રમખ થયું.

(રૌલા)

સ્વદેશમાં ગઈ ખબર, સ્વદેશી રાજી રાજી ;
અમર કીધું તેં નામ, કીર્તિ તુજ દેશની તાજી.
સૌએ દેવા માન, પ્રસન્ન થઈ તને ખોજાવ્યો ;
દેશધર્મશિરછત્ર,* આત્મસંતોષે બતાવ્યો.
સૌથી મોટું માન, રહ્યું જે સ્વદેશ હાથે,
ઉત્કૃષ્ટ એક મતેજ, જાન વિહસનને માથે.
એક વરસ ત્યાં રહ્યો, માન લીધું મનભાવ્યું ;
પાંચો વળિયો ફરી, સમગ્રિયો નહિ સમજાવ્યું.

મિત્રોએ સ્વદેશમાંજ રહેવા આગ્રહ

કર્યા તેજો જવાબ.

(૫૬ કપીરી)

“છેડો છેડો રે યારો, કેમ માનું ખાલ તમારો છ ?
નથી ખબર તમ પ્રિય મિત્રોને, છવું હું વરદાને,
છવવું, મરવું, ભવજળ તરવું, સંઘળું હિંદુસ્તાને, છેડો.

* જેનરલ એસેમ્બલી નામની એક સભા, જેને લાર્ડ જેક્રેજ
સ્કાટલૅન્ડની પાર્લમેન્ટ કહે છે, તેના વડાની જગ્યા હાકતર વિહસનને
૧૮૭૦ માં મળી. એ આખા દેશમાં મોટામાં મોટું માન છે.

રેવરંડ લાલ બિહારી દે.

ભરતખંડ કંઈક વરસ થયાંછે, આસન મજ આશાનું,
લોહચુમ્બક થઈ ખેંચે જિવડો, તે શકિતને માનું, છેડો.

જે ભૂમીમાં પોરીછે, મજ પ્રિયા પ્રાણથી બહાલી,
તે ભૂમીમાં ગાળું મારી, રહેલી પાંચ દીવાળી,^૧ છેડો.

વળી સહસ્ત્ર દત્તકથુ મારી, અમળ જીવ બંધાણો,
એ સઘળાની જીદાઈથી હું, બનિયો અર્ધ દિવાનો, છેડો.

સ્વદેશભૂમી તમને સોંપી, અપતા છો તમ બેલી,
સર્વ બંધુને કરું હું, આશિશસાથે સલામ છેલી, છેડો.

જે ધરતીને અર્પણુ છે, મજ જીંદગી ખાતર સતને,
તે ધરતીની ધૂળમધેથી, ઉડું દિવસ ક્યામતને,^૨ છેડો.

૧ મિત્તારો બરાબર પાંચજ દીવાળી વધુ જીવ્યો.

૨ એક સ્વદેશ જતા મિત્રને મરનાર લખેછે :—મને આ મહા પ્રતાપિ દેશ (હિંદુસ્તાન) માંજ મરવાને ઇચ્છે જે ખાસ અધિકાર આપ્યોછે, તેને માટે હું તેના મોટા આભારી છું. હુંતો એજ ભૂમી વિશે દયાઈ તેમાંથી રાજક્યામત ઉઠવાથી આશા રાખું છું.

રવેરંડ લાલ બિહારી દ.

મુખ્યર્થમાં પાંચ વરસ વધુ જીવવું.

(શેલા)

પાંચ વરસ વધુ જીવી, સજીવન કરી ઉપકારો,
ફીધા ખરે કુરખાન, ભરતખંડને જન્મારો.
કંઈકની ભાંગી ભીડ, કંઈકને ન્યાલ ખનાવ્યા ;
કંઈક નગનને વસ્ત્ર આપી, નિજ ધેર વસાવ્યા.

ઘડપણની કથ.

(શેલા)

ઘડપણનું હવે જોર, સુખનું ધોરણ થોડું,
જોઈ કહે વૈદરાય, “ મોત નહિ આવે મોડું.”
સુણતાં આ અભિપ્રાય, જરી નહિ મોં કલતપું,
આકુષપાણી ખુટ્યું, ત્યાંસુધી સૌને પાકું.
સહિ કાયાએ કંઈ, રંક છાતીશુ ધરતો ;
જોઈ બીજને સુખી, આતમા તારો કરતો !

સ્વર્ગવાસી દાકતર લિવિંગ્સ્ટનના મરણની ખબર,
અને તેથી દાકતર વિલ્લસનને થડેલી શાળ.

(શેલા)

આવી ખબર એ વખત, દૂરથી મ્હા કુપદાયક,
સુણી થયા બહુ ખીન, સુમ વિદ્યાન ઘણાયક.

જગતપ્રેમી નર એક, ત્રાતા હુબ્બસીસ્તાનનો,^૧
 જેનો કુશળ વિવેક—બુખ્યો નહિ જગતમાનનો.
 મુકર્મ આગેવાન, નિવાસી બની વંનનો,
 કિધો જેણે પ્રારંભ, આફ્રિકાપુનરજન્મનો.
 કચી મુસાફર ખરો, પ્રવિણ વળિ નૌકાનયની,
 અગણિત કીધો શોધ, રાખ્ખી નહિ ચિંતા ભયની.
 મહાન મિત્ર વિદસનનો,^૨ થયો એ ભોગ તાવનો,
 મુશ્કી ખખર ક્ષય થવા, લાગિયો મનોભાવનો.
 પડી અચાનક ક્ષણ, ત્યારથી શરીર બગડિયું,
 વસમો સર્વ વિહાર, રાહુમંડળ નિજ નડિયું.

મરનારને પુને ઈત્યાદિ લઈજવું.

(રોડા)

માફક ધારી સૌએ, આપોહવા પુનાની,
 લઈને ચાલ્યા હવે, વૈદ અંગરેજી પુનાની.
 નહિ ત્યાં મળ્યો કરાર, ગયા પંચમનીની ભાગળ,
 કૂચ પછાડી કૂચ, મોત આગળનું આગળ.
 પુના સતારા રહેર થકી વૈદો ત્યાં ધાયા ;
 હવે આંગળાં ઉપર, અંતના દિવસ ગણાયા.

૧ આફ્રીકા ખંડ.

૨ દાકતર ડેવિડ લિવિંગસ્ટન.

ઝાંખ્યું આશાકાશ, મિત્રના નેત્ર પિગળિયાં,
 રંકમેલી ગત સુગ્રી, રંક અંતર ટળવળિયાં.
 મળ્યા બહુત દસપાર, બાવળી કરી કુંડાળું,
 માગ્યું આ અંધકારવચે, પ્રભુગુણ અજવાળું.
 ઉડી દેશ પરદેશ, અમંગળ વિજળીવાણી,
 દીનખંધુ આયુષતણાં, ખુટયાંછે પાણી.
 યદ્ય ઇશ્વરની મેહર, પ્રભુનું કિરમત બળિયું,
 આર દિવસ વહી જવે, બાધિવાદળ આ ટળિયું.
 મારી યમને લાત, ઉઠ્યો વિલસન સિંહજેવા,
 અલ્પ ઉંઘયા જાગી, લોહી નાખ્યો પરસેવા.
 ત્યાંથી ફર્યો સંમિત્ર, આવ્યો મુખ્યધને દ્વારે,
 ભુલી હવે મંદવાડ, પરિશ્રમ કીધો વધારે.
 તજી સર્વ આરામ, કાંમ કીધું મુખ્ય હસતે,
 ભાળપણે જઈ મળ્યો, મોતને અડધે રસતે.
 શાગ ફરી ઉભર્યો, ટકે નહિ દેહ ફરીને,
 સત્વ ગયું ધાવાઈ, આવે હવે કેમ કરીને ?
 રડે દેખી વૈદરાય, ઉભો રહિ પીડપછાડી,*
 મુણે આપ અભિપ્રાય, રાખીને છાતી ધાડી.

* મરનારના જીવવાની જગ્યાએ સંઘળી આશા ગઈ, ત્યારે એક
 દિવસ એમનો વેદ, દાકતર જાઈન્ટ માહેલ, મરનારની ખુરસી પાછળ
 જઈ રહી, બે ત્રણ મિત્રોના કાનમાં બોલ્યો “હવે આપણા મેહરબાન
 ધણા દહાડા આપણીવચે રહેનાર નથી.”

માડ્યો હવે ઉપવાસ, દવા દારૂ પણ છોડ્યાં ;
રંક રાય સુણી અબર, મિત્રને જોવા દોડ્યાં.^૧

રુદ્ધ કરતા મિત્રોને શિખામણ.

સલામ સૌને હાલ, સાહેબો સલામ સૌને હાલ.

(એ રાગ)

રડ્યો મા નાદાન, બાળકો રડ્યો મા નાદાન.
ઇંધરનીમથી, મન મુઝાવવું, એતો નીચ ગુમાન, બાળકો.
મજ હૈયાતીમાં, તમ તો મજ, હૃદયતણાં સંતાન,^૨ બાળકો.
જોતપછી પણ, યાદ રાખોને, જાળવજો મજ માન, બાળકો.
સન્માર્ગે જો, ચાલો સઘળા, મળશું સ્વર્ગમકાન, બાળકો.

૧ મરનારને તેમના મંદવાડમાં જોવાને મુખ્યધના મોટામાં
મોટા દેશી, તેમજ ઇંગરેજો જંગતા હતા, નામદાર ગવરનર, તથા
વાઇસરાય સુધી. નામદાર પ્રિન્સ આફ્રિકા વેલ્સને માટે એમ કહેજે કે
મરનારના દાકતરોએ સર આર્ટલ ફ્રીયરને એવું બળામણપત્ર
લખ્યું કે, ગમે તેમ કરી દાકતર વિલ્સનને જોવા માટે શાહજાદાને
લાવવો નહી, કારણ મરનાર ધણીજ ચટપટિયા સ્વભાવના હોવાથી કદાચ;
પરોણાચાકરીની ખટપટમાં ને ખટપટમાંજ પડી મરી જાત.

૨ મરનાર દેશીઓને “Children of my heart. મારા
હૃદયનાં છોકરાં કરી કહેતા.

રેવરંડ ધનજીભાઈ નવરોજી.

મનનું સ્વર્ગવાસી સ્ત્રીમાં લભવું.^૧

(કવિત)

“હાંરે ! કોઈ આવ, મારી બહાલીનો આ પત્ર આવ્યો,
ભાવે ઉઠેલાવી, એનો ભાવ સંભળાવ રે ;
લાવ કોરો કાગળ ને જવાબ લખી સુંદર,
આ આકાશી દૂતસાથે, ઝટ મોકલાવ રે ;
લખ કે હે પ્રિયા ! આર શહેકાના વિયોગનો
અંયોગ બનાવી, પરિતાપ વિસરાવ રે ;
ખાશી ! તારી પાસે મને ઝડપ ઉપાડી લેઈ,
મારા કાળજીનો કારી અખમ રૂઝાવ રે.”

ઉંઘમાં પોતાના વડા પુત્રને બોલાવવો.^૨

(કવિત)

“લખ ઝટ પત્ર ; મારા પુત્રને બોલાવ અત્ર,
જોઈ મારું લોહી મારાં નેત્ર ટાઢાં યાવ રે ;

૧ મરનાર અંતની ધડીસુંબી પોતાની પ્રિયાને જીવ્યો નહિ.
તે એક દિવસ બાવરો થઈ બોલી ઉઠ્યો “લાવો લાવો મારી
મારગરેટની ચોપડીઓ, આરે લાવો.” ચોપડીઓનું નાનું કપટ
તરત તેના પગઆગળ ઉંઘું વાળવામાં આવ્યું. તેમાંથી એકેક
ચોપડી જાતી આગળ લેઈ, મરનાર વાંચવાનાં કાંઈમાંજ જુદી જતો
હતો, અને હાથમાંથી ખીનતાકાદ ચોપડીઓ નીચે પડતી !

૨ “એન્ડુ, એન્ડુ, મારા દીકરા ! આવ અને આ ધ્ર” (પોતાનું
ખીસું પકડી) મરનાર એકવાર એમ બેબાકુળ થઈ બોલ્યો હતો.

આવ યેથા ! વાંક મારે વધુ ન વસાવ મને^૧
 હવે મારાં વાચાનીર બહેલાં વહી જાય રે :
 ખીસામાં છે મૃત્યુપત્ર, તે રહે મારું સર્વત્વ,
 મારી ખ્યારીના બે જાયા ! તમારું કહેવાય રે ;
 યેથા ! મારા જીનને^૨ તું તારા છાયાહોડા લેજે,
 તુંતો તેનો પિતા, પુત્ર તારો તે ગણાયરે.”

મનમાન્યું કિરતન કરી સ્વર્ગે જવું.

(ઝુલના)

રાત વીતી હવે, વેદના બહુ થવે, સૂર્ય ઉગવે નવે આભ ફાટ્યું ;
 તે પ્રભાતે ઉઠી, મિત્રોને નોતરી, છેલું અત્રે પઢ્યો તું પ્રભાત્યું.
 ભાવ તન મન ધરી, આમ કિરતન કરી, નયન મીંચી મનન મન વસાવ્યું ;
 એમ કરતાં ગયા, પહોર ત્રણ ; ને હવે ચોર થઈ ચોથે તો મોત આન્યું.
 “અંત ધલાજનો,” બોલે સૌ સજ્જનો, વપ્પત સમિસાંજનો ચાર વાગ્યે,
 કાળ આવી ઉભો, કાળ દેખાવનો, રૂણપેટે જીવતદાન માગે.

૧ વડો પિતાસાથે ઉંચે માંડે હતો..

૨ નાનો દીકરો.

સુકિતઆશે બર્ષો, સંત ઝટ ગિતર્ષો, આસનથી, અને પાય લાગ્યો*
આપ કર્તારને ; મિત્રો સૌ જવ બણે “હે પિતાજી ! હવે સ્વર્ગે જાગો.”
બજન પૂરણ કીધું, અવર આસન લીધું, મિત્રો પડિયા રહ્યા સર્વ પાયે;
સુકિતમુદ્રા પડી, મુખઉપર ને ધડી, આતમા સ્વસ્થ થાયા વિદાયે.
ધન્ય જન્મે સુખી, ધન્ય જિવવે સુખી, મહા સુખી તુજ મરણ પણ મણાયે;
ધન્ય અવતાર તે, કીર્તિ અર્પણ કરે, ને સદા ચાર ખંડે સમાયે.

મરણપછીનો દેખાવ.

(રીલા)

કંચન કાયા જેહ, શરિર સરવરમમ સીધું,
ફિક્કું પીણું એક, વક્ષ ખીજીયું કરી દીધું.

* મરનારને છેલ્લી ધડીમુઠી તેના મિત્રો દિલાસો અને ભકિત-
પ્રેમ દેખાડતાં. તેમાં એમના પડોશી સર માધકલ વેસ્ટરાય, દાકતર
જાંઘન્ટ, મિસિસ જાંઘન્ટ વિગેરે, આખો દહાડો અને રાત એની
પાસે બેસી નીતિધર્મીદી બાબદાઉપર વાતચીત કરી એમને રિઝવતાં
હતાં. ખસુસ કરી મિસિસ જાંઘન્ટે ને દાકતર વિલ્સનની આકરી
કરીછે તેવી ઢાઢ મા બેન પણ ન કરે. આ માયાળુ અને લાયકી-
બાળાં બાઈ આખો આખો દિવસ મરનાર પાસે બેસી, તેના શરીરને
કરાર થાય તેવા ઉપાયો લેતાં. તેમના પગ દાખતાં, શેક કરતાં, દવા પાતાં;
તેમજ તેમના મનને શાંત કરવાને અર્થે જાત જાતની ચોપડીઓ
વાંચી સંભળાવતાં હતાં. આ બાઈવિષે વધુ બોલવું એટલા માટે
પડ્યુંછે કે તેઓ પણ હાલ સંસાર છોડી સ્વર્ગાસને ખીરાજ્યાં છે.

સૂર્યકિરણ પલકાર, માતચોટે અંખવાયો ;
 લાલ વદનનો રંગ, રાખસમ અંખો થાયો.
 તીવ્ર મગજની ગતી, અચેતન થઈ આ કાળે ;
 અપળ હુંકારું હૃદય, સરદ થઈ જરી ન ચાલે.
 ઘટ ગરદનનો ધાટ, ઝહાડ પડયે નહિ છીલે,
 લૂલી થઈ મરડાય, ખોજ શીથનો નહીં ઝીલે.
 રણુસિંગડાંસમ નાદ, કંઠદ્વારે જે નિકળતો,
 સીદી કરતાં ઝીણો બની, વાયુમાં મળતો.

(સાખી)

ઝહાડ સરીખો પ્રાણિયો, ફાંદમાં ફસડાય ;
 વળખાં મારે વીર તે, જોતાં જિવ ધભરાય.
 તલપાપડ ચૈ ટળવળે, જ્યમ જળવિન મરછ પછડાય,
 નિકટ સમાગમ તોડિયો, તેં દારણુ ચમરાય .
 કેર કીધો તેં કારમો, અદ્ય અમલનીમાંય,
 વીર તો સીધાર્થ સ્વર્ગમાં, (હવે) તું બ્યંડળથી શું થાય ?

છેલાં માન.

(ઇંદ્રવિજય)

સાંજસુમાર હતો યુધવાર, ઉડ્યા અપ્પાપાર ભયાનક જ્યારે,
લોક રડે નવધાર સુણી મલપારગિરી* વસનારજ ત્યારે.
મારક ને રય સ્વાદી કરી મિતરે ઉતરે વિજળીપલકારે ;
દૂરથી નિરખી મુખડું વિરનું, હિરા હરના વિસતારે.
નેમ ગયા અપ્પાપાર હડી દુષ્કાર વડી સરકારને દ્વારે,
યાદ કરી ઉપકાર ધણા, તથુ ચાર ઠરાવ કીધા સરકારે.
યૈ વિજળીપર સ્વાર, ઉડ્યા કંઈ તાર ; રડ્યાં નરનાર પુકારે,
“હો મરજો શત રંક, રખે પ્રભુ એકબો પાલનહાર તું મારે.”
આવી હવે યુધવાર સવાર, ભરાય હજારતણી ઠઠ ભારે ;
બંધ પડી દરબાર કચેરી, વિશાળ પડી હડતાળ બજારે.

* “કિલક, મલપાર હિલ,” દાકતર વિલસનનું મકાન. મુખ્યધના રાપુ અને બારાનો સૌથી રણિઆમણો દેખાવ મરનાર દાકતર વિલસનના બંગલાઉપરથી મળેછે. અને તે જોવાનો વખત સૂર્યાસ્તની જરી આગળ છે. જળ, ઝાંપડાં, ડુંગરાં, વહાણ અને એક જોહડાં શેહેરની મહાભારત હમારાતો જોનારની આંખને છફ કરી તેને જોહ પમાડેછે ; તેવા દેખાવના એક તેજસ્વી અપ્પાંડ ચિતારનાકરતાં “દુનિયા જોઈ વધારે ખુશ્મુરત ચીજ દેખાડી શકે નહીં,” એમ એક કવિ ભલે કહીશકે. અને જો સૂર્યાસ્તકરતાં પણ ચંદનીના રૂપક તેજવચે જોઈએતો કવિના પોલમાં મુખ્યધને “રૂપેરી દરિયામાં એક માલુક જડેલો” એમ કહિયેંતો ચાલે.

જેમ્સ મેકેન્ડ્રી મેકલીન.

મંદિર સર્સવતી અંધકાર, વિયોગપ્રસાર થયો દિસ ચારે ;
 જે નરનાર ચિતાર જીવે મરતાં મુઠી નહૈ યુરવાર વિસારે.
 દેવરૂપી અવતાર હવે દરશાવૈજ બાર કલાક સુમારે,
 સાંજને શીતળ પ્હોર થવે ભુમીદા અમવાસી ચલાવી કરારે.
 ભીડયકી બંગલો ઝુંગળાય, ગણાય નહી ગણતાં સરવાળે;
 શોક સવારી હવે નિકળે, સુતકી સપળા સખપાછળ ચાલે.
 એક મતે નરનાર હો, મરનાર પુરો ધસડાય સુખાયે,
 જેમ મિઠા મધકોશવિશે, મમતાથી ભરી મધમાખ્ય ઉભાયે.
 અંત સમે હૃદ્યા પિગળે, થકી નેત્ર વિહંગનત્રરા હભરાયે ;
 બાળ બંધા કળ ખાઈ રહે જવ બાપસમાન વૌરે ડહણાયે.*

નાયક ગુણ વર્ણન.

જગતપ્રેમી તરીકે..

(ચરચરીતી દેશી)

પ્રેમ શક્તિ, પ્રેમ ભક્તિ, પ્રેમ મુક્તિદૂરછે ;
 પ્રેમ તેજ પ્રભૂ તમારા, પ્રેમ સ્વર્ગાધાર છે.

* મરનારની લાસપાછળ મોટામાં મોટા અંને ગરીબમાં ગરીબ માણસો ચાલતા ગયા હતા. એક તમાસગીર હેવાલ આપેછે કે પાવ-દસમાં નીચલી મુખ્ય વર્ણના સૂતકી હતા: અંગરેજ, સ્કામ, આધરીશ, ફ્રેન્ચ, જરમન, ઇટાલીયન, સ્વીડ. અમેરીકન, તુરકી, આરમિનિયન, વાલુપ્રિયા, ભાટીયા, હુહાણુ, બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, મુસલમાન, હિંદુ, મોગલ, ઇરાની, દેશી ખ્રીસ્તી, પંજાબી, બંગાળી, જોરા, બોળ, મેમન, મલબારી, ખેતી ધસરાયલ, હબસી, ઇત્યાદિ.

પ્રેમભિપર વિશ્વરચના, પ્રેમ ગુણસણગાર છે ;
 પ્રેમ મુકુટ મનુષ્યત્વનું, પ્રેમ દેવ અવતાર છે.
 ભાવ, આશ, ને પ્રેમ^૧ એએ, દોરી તુજ દૃષ્ટાનણી ;
 મહા ગુણો એ ત્રાણમયે, પણ પ્રેમ સર્વ શિરોમણી.
 મન હયાં જન માત્રનાં, મંપૂર્ણ પ્રેમાકરણે,
 નેમ સૌના પ્રેમની કરી, જગતપ્રેમી વિદસને.

વિદ્યાગુણી.

(નારાય)

નિશાળ પાઠશાળમાં વિશાળ જ્ઞાન વાવડી,
 વિદેશિયોની સ્થિતિ તેં સ્વદેશીજેવડી કરી.
 સદા રહ્યો તું સાચ હિંદુશાસ્ત્રનો હિમાયતી,^૨
 મુન્શરી સર્વ જોડ જ્ઞાન વાવડી વિલાયતી.

ભાષાશાસ્ત્રી.

(સારંગી)

મોટી નાની ભાષા જાણી, તે સૌને પાસે આણી,
 સંબંધો દર્શાવી પૂજા, પર્ખાપો ભાષામાની.

૧ Faith, Hope and Charity.

૨ દાકતર વિદસન આ રાજ્યનો એક ટેકો અને ભૂષણ હતા.
 ' શહેરી ' એ શબ્દનો સંબંધો ભાવાર્થ એને લાગુપડી શકે.

ટાઈમ્સ આફ ઈન્ડિયા.

સાહે સૌની બુદ્ધિ નાસે, તારી બુદ્ધિ પૂલાણી,
ઉંડાણે પ્હોંચીને જડી બાધાઓ મોટી નાની.^૧

નીતિઉપદેશક.

(ઇંદ્રવિજય)

નીતિનિદ્ધિ^૨ નિત નીતિ અને ઇતસાક્ષરની નીર પ્રીતિનું પાયે,
શીતળ જે વરસાદવિના વણુવાદ ઘણાજન કંઠ સુકાયે.
નીતિનોરે વળિ સ્નાન કરાવો સુમાન ભરે દુર્જનમનમાંહે,
તારણુ જેવતિ અંત સમે મળવાની વક્રીયકો સૌ લલચાયે.

૧ મરનારને નીચલી બાધાસિવાય કેટલીક ખીજનું માન
હતું :—સ્કાય, ઇંગરેજ, હિંદુસ્તાની, ગ્રીક, હિંદુસ્તાની,
ગુજરાતી, મરાઠી, વૃજ, ફારસી, આરબી, પેરુલવી, ખાલદીક, ખીલા-
રોકી, સંસ્કૃત, જંદ, પોરટુગીઝ, સીરીઆક, અરમિનિયન, બંગાળી
ઈત્યાદિ.

૨ શાસ્ત્રો, પંડીત, મુસાફર અને ગ્રંથકરતા સાથે દાકતર
વિદસન. મોટા બાશણ કરતા દાખલ જણાયલાં છે. મિકાનિકસ
ઇનસ્ટીટ્યુટ, રાયલ એશિયાટિક સોસાયટી, અને ખીજ મંડળી-
ઓના સંબંધમાં એમના ક્રીમતી બાશણોનો સુમાર કે ગણતરી નહી
હતી. દાકતર વિદસનના હાથ નીચે લાચાર માખાપ વગરનાં
ખાજકાતી પરવરસીનાં ખાતાં ચાલતાં આવ્યાં છે ; તેઓમાં ખ્રીસ્તી
ધરમ ફેલાવાનો હેતુ છે ખરો, પણ એ ધરમખાતાંઓથી જે ગરીબાનું
ગુજરાણુ તથા નિવારણુ થયું—જે છોકરાઓ ધંધે લાગ્યાં છે, અને જે
પુશકલ છોકરીઓની લાજ અને દામાનનો બચાવ થયો છે—તે સમજું
કોણુ ભૂલી જશે ?

રાસ્ત ગોફતાર.

ધાતુવેત્તા.

(ચોપાઇ)

ધાતુજ્ઞાનવિષે નહિ કમી ;
તે વિદ્યા તુજ હૃદયે રમી ;
ભાત ભાતના દેખી પહાણુ,
ભૂમીની કરતો તું પિછાન.

ભૂસ્તરવિદ્યાવેત્તા.

(રૂચિરા)

ભૂસ્થનાસંબંધી નિબંધો લખતાં કીર્દો ન ભૂલ જરી,
પથરની પ્રકૃતિ નિહાળી ધરતીની તુલના પકડી.
જે શક્તિએ સૃષ્ટિ રચી તે રચના તુજ સન્મુખ ધરી,
તે રચનાને જોઇ તપાસી, તે શક્તિની સ્તુતિ કરી.*

જીવજંતુવિદ્યાવેત્તા.

(કવિત)

નાનાં નાનાં પંખી ને પંખેરનો કરી શિકાર,
સુદૃઢદર્શકે તેના સુઅંગ તું તપાસતો ;

* મરનાર કેટલીક મુસાફરીએથી પથર ધત્વાદિથી બરી માટી
માટી પેટીએ લાવી પોતાના મિત્રોને ધભરાવી મારતો હતો.

પીળી લીલી પાંખ અને કેશ રેશમી નિહાળી,
 ઇશ્વરકૃતિ તું ભાળી, વિનોદથી હાસતો :
 મેણ પોપટો આદિને વાણી સાદી દે શિખાડી,
 વાડીમાં ખેસાડી, હાથે ખવાડતો નાસતો ;
 ગેલમાં આવીને કરે એલ તેની રહેલ જોઇ,
 વીરા ! તારે રહેરે પરિતોષથી પ્રકાસતો.

વનસ્પતિવિદ્યાવેત્તા.

(સંચળા)

ઝાડપાણુ પ્રાણુની સમાન તું ગણે નિદાન,
 એ પિછાન ધ્યાન રાખવે ખરે વધે વખાણ.
 ‘ માન ’ નામ ભાવતું હશે ન કોને તું સમાન,
 સુખ્યત્વ કરીને જેનું નામ ‘ ઝાડપાન માન.’

બહેવારવેત્તા.

(કવિત)

બુદ્ધિ ને ભલાઈ બળે, ભલા ધન માલવાળા,
 ને વિશાળ વેપારીઓશુ બહેવાર એડિયો ;*

* ‘ સંસારી ’ એ શબ્દના ઉંચામાંઉંચા ભાવાર્થે, દાકતર વિહસન એક સંસારી હતો. તે અત્યંત મોકળા મનનો અને દયાળુ હતો. જો કે તે હમેશ એક મહેનતુ અભ્યાસી હતો, તોપણ તેને કોઈથી ગ્રંથપેલો ન કેહેવાય ; કારણ આ દુનિયા તેમજ પેલી દુનિયા

નવો નવો અનુભવ, તેનો કરીને પરવ,
તેં સરવ રંક ગરજનુ ઝાળે રેડિયો :
સહ્યા પૂછવાને સ્ફેર ગામ તજી આવે લોક,^૧
જેઓ ત્યાં ધરાવે બહાળા મ્હેલ હંચી મ્હેડિયો ;
તારી સહ્યાને પ્રતાપે, કોઇવાર બચી ગઇ
ફૂટ દીવાળાંને દ્વારે, ચઢી જતી મ્હેડિયો.

વિષે તેણે જે બેહદ જ્ઞાન મેળ્યું હતું, તે પોતાના જીવને સુખ આપવામાટે નહિ, નહિ તો પોતાના હરીફોને ક્રોધ કરવાને ; પણ તે જ્ઞાન મધળાને ઉદારપણે અને સત્યતાથી આપવા. એ કારણ ને લીધે મહારાણીના મોઢામાં મોઢા રાજ્યદ્વારીથી તે તેણીના ગરીબ માં ગરીબ રૂપત તેને માન આપના એટલુંજ નહિ, પણ દરેક વાતમાં તેની સલાહ લેતા. તે એટલાસુધી કે તેનું નામ આસ્તે આસ્તે આખા દેશને પ્રિય થઇ પડ્યું. ઇંગ્લેન્ડમાં જેવી જગ્યા મોઢા ડયુક આફ્રિકેલિંગટને પોતાના ઘડપણમાં રાખી હતી, તેવીજ જગ્યા હિંદુસ્તાનમાં દાકતર વિલ્લને રાખી હતી.

આર્યેડિકન લીલિ.

* દાકતર વિલ્લન આખી સ્કાય જાતની પ્રતિમા હતો, અને તેમાં તેની જાતના સૌથી મોટા માણસોના ગુણમાંના સૌથી સરસ ગુણ હતા. દરરોજ તેને ધેર સઘળી જાતના માણસો તન અને મનની લાગો જાતની ગરજમાટે જતાં. તેમાં બાગ્યે કોઈપણ ખાલી હાથે પાછાં ફર્યાં હોય. ધણીક આંખો હવે તે ધરતરફ બેહદ દસગીરી અને ટળવળથી ફરશે. તેની જીંદગી લાંબી, અતિ મહેનતુ, બહાદુર અને પરાંપકારી હતી, અને એ જીંદગીનાં પરિણામ અરે ઉમરાવ નિવડ્યાંછે.

ફ્રેન્ડ આફ ઇનડિયા.

મુધારાનો સાથી.

(કવિત)

મુધારાનો સાથી સાચો, નકી નેકીનો નગીનો,
દેશહિતકારી તોએ દેશીનો હિમાયતી,*

* હું એને ઘણું વરસ થયાં ઓળખું છું. અને મારે કહેવું જોઈએકે જેમ જેમ મારી ઓળખ એની સાથે લંબાતી ગઈ, તેમ તેમ એને મોટે હું જે માન ધરાવતો આવ્યો છું તેમાં વધારો થતો ગયો છે. ઉંચામાં ઉંચા વિચારવાળો ખ્રિસ્તી પોતાના ધર્મના સખ્ય થી હિંદુસ્તાન અથવા ત્યાંનાં લોકોનો કંઈ ઓછો ચલાનાર નથી, અથવા જે મોટાં શહેનશાતના હાથમાં હિંદુસ્તાન ધ્વજે સોંપ્યું છે તે શહેનશાતવરફ તેનું સ્વદેશભિમાન કાંઈ ઘટી નથી જતું, એવું આ દેશના કેળવાયળા અને વિચારવંત દેશીઓને દેખાડવામાં જોડા એ ફતેહ પામ્યો તેટલું કાંઈ નહિ.

રાષ્ટ્ર આનરબલ સર ખારટલ ક્રિયર.

* આ ઇલાકાના દેશીઓના શિક્ષક અને ભોમિયા દાખલ એણે જે જેલદ માન મેળવ્યું હતું, તેથી નિપજતા અગણિત ફાયદા આ બુજારગ પાદરીએ આપણી પાઠશાળાને અર્પણ કર્યા. માણસ જાતના આયુષની પૂર્ણતાને પોહિંચી તે પોતાનાં ઇમાન અને આરામ મેળવવા ગયો છે. એના વિયોગથી આપણને જે દલગીરી હિપજે છે તે અંત-કરણની છે, જોકે કદાચ તેમાં તેનેકારતાં આપણને આપણું વધારો લાગે છે. પણ એનમાર્કના શાહજાદાના વારંવાર ઉતારેલો વિચાર એને લાગુ પડે છે તેમ કેહવામાં તમો સઘળા મને મળતા આવશે. “ તે એવો માણસ હતો કે, તેને સઘળી રીતે જોતાં તેના જેવો આપણને ફરી મળશે નહિ.”

આનરબલ જેમ્સ ગિબ્સ.

અરિ જરી વૈરનયોનો, વિધવાતણે સુમિત્ર,
દેખી તારે દ્રેશ નાસે, બાળહત્યા ને સતી :*
ગુણી તું ગુંજાર કરે ભરી દરબારમાંહી,
સુણી મીઠી વાણી, મૂનીઓએ જાય હેબતી ;
ડાપણુદ્યાર અને નેત્ર પલકાર, જાણે,
આપે સુમિતાર તીવ્ર સર્સવતીની ગતી.

રાજ્યદ્વારી.

(બુજંગી)

વળી એનવેળા રૂડો રાજ્યદ્વારી,
ભલા હાકમોને દિયે શીખ સારી ;
સુણ્યે વેણ તારાં અને વાત ધારી,
વધી કીર્તિ સૌની તું શિક્ષા સિવકારી.

* એનેજેવા જીવડા દરેક ભંગ આશાના આધાર અને દરેક સહાસકર્મના કિલ્લા માફક છે.

રેવેરંડ બ્રાન.

૧ એક માટે ઠાંકણે—હાઈ એઓને કતલ કર્યો તેને માટે દલગીરી દેખાડવા ને સભા ભરાઈ હતી તે વેળા—દાકતર વિલ્લને એક એવું ભાષણ કર્યું હતું, કે ને મોટામાંમોટા રાજ્યદ્વારીને પણ શીખા આપે.

ગુજરાતમિત્ર.

વાદવિવાદી.

વાદવિવાદે નરયો જાદૂગર, કરતો કાળાંનું ઘાણું ;
 મધુર વચનથી ઝટ અંજલિ સામે ઉમેલું ટોણું.
 કેા માનો પુત સામે આવે આણી અથંગ તકરાશે,
 અહ્ય વખતમાં નિશાં કરે કે અહિં નહિ ઉઘડે દી તારો.

પ્રવાસી અને અસલ ચીજ પિછાનનાર.

(તોટક)

ભળતા વળિ તેં પરવાસ કરી,
 ભળતી અસલી વસતૂ સંઘરી ;
 પછિ તેં જિગ-યાસુ ચાલું ધરી,
 અભિયાસથી તે મધે જીવ ભરી.

ગ્રંથકર્તા, ત્રીકાળવેતા* અને ફીલસુફ.

(શેલા)

વળિ અથંગ લખનાર, મહા ફળવંતો મનનો ;
 નખમાં સમ્યો હિસાબ, વિધવિધ સૃષ્ટિજનનો.
 પ્રાચિન અરવાચીન, એહ સરખા તુજ મનશુ,
 ખેની સમ્મતિ લેઈ, ભવિષ્ય વરતાવી શકે તું.

* એવડા અનુભવ અને એવડી ઓળખાણવાળા માણસમાં
 ને ભવિષ્યવાદીમાં થોડાજ ફેર હોયછે.

મિસ મેરી કારપેન્ટર.

ત્રિકાળવેત્તા બન્યો, વળી બહોળા અનુભવથી,
ફિલસુફીમાં હઠી શકે, નહિ કો માનવથી.

વિયોગવિલાપ.

પ્રભુ મમ દેજે રે વિરમૃતિ ;
નિકર મનપાયો મજ ધસી જાય,
મિત્ર વિયોગને રે યોકથી ;
હૃદય પછડપ મુર્ચ્છાંગત થાય, પ્રભુ.

બહીસો હું વિરહથી રે વાલીના ;
લાડ લાડીના ખાવા ધાય ;
રૂપ નહિ ભાવે રે રૂપાળીના ;
દંટ મિત્રો દારૂ દેખાય, પ્રભુ.

સયનમાં સ્વપનાં રે સ્નેહીનાં,
જોઈ મૃત્યા જળમય ભીંગાય ;
લખલખાં વાગે રે હંડીનાં ;
અમ્માનક ચોંકીનેજ જગાય, પ્રભુ.

હરે નહિ મનકું રે ડેરબું ;
અરે કંઈ કરતાં કંઈજ કરાય ;
બનિ મોહઅંધું રે પતંગિયું,
વીરાની ધોરઉપર ટંગાય, પ્રભુ.

સ્મૃતિ થઇ લાગી રૂં પિશાચણી ;
 મન એ બેરણુથી હુલકાય ;
 ગતિસમ જોઇ રૂં દાસની,
 અરે કાંઇ કરજે ઝટ ઉપાય, પ્રભુ.

ગુણસ્મરણ.

(કવિત)

મિત્ર મહેરબાન ! ત્રણ વરસ પિછાનપેટે,
 માન મધુપાન તુંએ માનથી દીધાં મને ;
 જીવાનીગુમાને અંધ જીવાન અનાયતી તેં
 સાચું સનમાન કરી, ઢાંકી લક્ષ એખને :
 એનની વેળાએ દિનરેન રાખી એન મારી,
 નેનની નીચો ને નીચો રાખી નાનસેનને ;
 ઢોણ જાણે વાણી મારી, વણુ તું વખાણુવેણુ,
 હણાઇ હણાઇ ધૂળ ચાખતે કયે ખુણે.

(કવિત)

ધન્ય તે દિવસવાર, ધન્ય સાંજનો સુમાર,
 ધન્ય જે વેળા હું આવી ઉભો તારી સામને ;
 વિચાર બજારમાંહિ વિહાર કરાવું વીરા,
 યશસ્વરૂપર ખેસાડી તારાં કામને :

કલ્પના શૃંગાર સજી, તારા ઉપકાર ભજી,
દેવ અવતાર સમજાડિં ગામગામને ;
વાચાએ વિદેહી થઈ, વખાણુ વૈમાને ચઢી,
વાયુડા વેગે ઉડી, વધારે તારા નામને.

સંકર વસે કૈલાસમાં.

(એ રાગ)

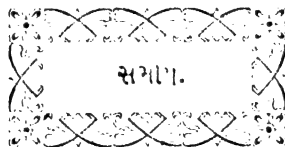
ભળતી ભજતી મેં તારી મિત્રતા ; હે મારા જોખનપ્રધાન રે ;
આહુપઅમલ મજ તુડી જતા, થયા તૂંથી સમાધાન રે, ભળતી.

જોખનરાજ તો કાચા કાનનો ; રમે મંત્રી પેચદાવ રે ;
ભાળો ભુખ્યો તે મિત્રયા માનનો, ગળી જાય ભગળભાવ રે, ભળતી.

હૃદય કરમાવે અકસવાયુડો ; નહિ કોઈયુ બતાવ રે ;
રોઈ રોઈ યોગે શીતળ છાયડો, જ્યાં કંઈ સંભવે સંભાવ રે, ભળતી.

એવે મળિયો તું મુકુટમિત્રતા ; વીરે ભૂતબ્યાં માખાપ રે ;
પાઈ પાઈ પ્રીતિની પવિત્રતા, છાપી હૃદયે પ્રેમછાપ રે, ભળતી.

આવી મળું હૃદયગીતીરે, તોએ પાડ ન ભૂંચાય રે ;
સતત વસાડિં હૃદયમંદીરે ; કાળ છાને વહી જાય રે, ભળતી.

ધિ ઇન્ડિયન મ્યુઝ ઇન ઇંગલિશ ગાઈ.

(ઈંગરેજ કવિતારૂપે.)

રચનાર

બેરામજી મેરવાનજી મલખારી.

વિદ્વાનોના મતનો સાર :

મરહુમ દાકતર જાન વિલ્સનતરફથી.

આસરે ત્રણ વરસની વાતઉપર મીં બેરામજી મેરવાનજી મલખારીશ્રીએ ઓળખાણ કરવાથી મને ખુશી ઉપજી હતી ; અને મને હાલ કહેતાં પરમસંતોષ થાયછે કે હું એને ધણીજ ઉત્કૃષ્ટ જુદિ અને ચાલચલણનો, તથા અસાધારણ વિદ્યાસંબંધી લક્ષણ ધરાવતો જીવાનિયો સમજીશું. થોડાક વખતની વાતઉપર જ્યારે એણે એક ઉત્તમ ગુજરાતી કવિતાનો ગ્રંથ છપાવ્યો, ત્યારે એની કવિત્વશક્તિવિષે મેં ખાતરી કરી હતી. મીં મલખારીએ હાલ મને પોતાની ઇંગરેજી કવિતાના થોડાક નમુના વાંચવા આપ્યાછે. આ કવિતા ઉપરથી દેખાયછે કે આ જુદિમાન જીવાન કર્તીને ઇંગરેજી ભાષાનું અસાધારણ રીતે ખારીક માન છે, અને મને લાગેછે કે એ કવિતા એક જાતિજુદિમાન મગજ, કે જેને ઉંડા વિચાર કરવાની અને નવિન તેમજ સુચકત ભાષા વાવરવાની ટેવ હોય, તેવા મગજની પેદાસ છે. મીં મલખારીની કવિતાવિષે હું મોટા ભરોસાસહિત પુરોપિયન તેમજ દેશી વાંચનારને ભલામણ કરીશું.

જાન વિલ્સન, ડી. ડી.

૨૩ મી ઓક્ટોબર ૧૮૭૫.

નેકતામ સર કાવસજી જહાંગીરતરફથી.

વિદ્વાન અને સકલગુણી દાકતર વિલ્સન જેવા ગૃહસ્થે જેનાં વખાણ કર્યાંછે તેની “ ઇન્ડિયન મ્યુઝ ” નામની ચોપડી એક દેશીએ કહાડી એ આખી દેશી કોમને ખુશી થવાની વાત છે. જો કે ઇંગરેજી ગદ્ય કેટલાક દેશીઓએ કૃતેહમંદીથી લખ્યું છે, તોપણ ઇંગરેજી

કવિતા મારી યાદદાસ્તમાં ઝોઘ દેશીથી લખાઈ નથી. આ કારણ-
સરજ આવાં પુસ્તકને પ્રજાએ પૂરતો આસરો આપવો જોઈએ.

કાવસજ જહુંગીર રેડીમની.

પ્રોફેસર કર્કહુમતરકથી.

આપણા ગુજરાતી કવિ મી० ખેરામજી ખેરાવાનજી મલબારીની
ધંગરેજી કવિતાવિષે વિચાર આપવાને મને જણાવામાં આવ્યુંછે.
એ કવિતાઉપરથી જણાયછે કે કર્ત્તામાં એક અસાધારણ સ્વતઃકલ્પના
તથા કવિત્વભાવ છે; અને એને ધંગરજી કાવ્યરચના અતિ સ્તુતીપાત્ર
રીતે વશ કરી છે. ધંગરજી જેવી પારકી ભાષામાં હિંદુસ્તાનનો દેશી
કવિતા બનાવે તેને અલખત બેહદ મારી મુસીયતો નડવી જોઈએ.
આટલી આશાજનક કવિતા મને વારંવાર મળતી નથી. ભાષા
અને પિંગળની અપૂર્ણતા જેમ જેમ અભ્યાસને માહવરો વધશે તેમ
તેમ જતી રહેશે; પણ જે નફર ગુણોછે—વિચારશીળતા અને
કરુણાભાવ—તેતો એવાજ રહેશે, અને મને આશાછે કે મજબુત થતા
જશે. હું ધારું છું કે મી० મલબારીને પોતાની કવિત્વવૃદ્ધિ ખીલવવાને
દરેક જાતનો આશરો ધટેછે.

૧૫ મી જાનેવારી ૧૮૭૬.

ટી. ખી. કર્કહુમ.

મી० માર્ટિન ઉ ૩૧૨૩થી.

મી० મલબારીની ધંગરેજી કવિતાનું પુસ્તક વાંચવાથી મને
વિચાર આવેછે કે એ ગ્રંથ કર્ત્તાની વયના પાંદડાં અને કુળ
વાળી માસમયું છે—સદા નીમિ એવાં ફળનો વખત હવે આવશે.
એવી પ્રકૃતિના જવાનોને જે વાચન બહુ ગમે છે તે વાચનપાછળ
કર્ત્તાએ ધણું રટણ કર્યું છે. આ કવિતા બતાવવામાં એણે જે અનુભવ
મળ્યાછે, તેની રચનામાં જે રચીલા શબ્દો વાવર્યાછે, ભાષાના વપ-
રાસમાં જે સુવભતા બતાવી છે, તે અને એની મહેનતનું અને અતિ
આગૃહક તાકાત; એ સઘળાં એના ભવિષ્યના વિદ્યાસંબંધી કાપામાં
એને ખુબ ઉપયોગી થઈ પડશે.

તા० ૧૩ મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૬.

ડબ્લ્યુ. એમ. ઉ ૩.

પ્રિતસિપાલ વડઝવર્થતરફથી.

મારા વાહાલા સાહેબ,

તમારી ઇંગરેજ કવિતાની એક નકલ મને મોકળીએ તેને માટે તમારો મોટો ઉપકાર માનું છું. આવતી નાતાલના દિવસે ઉપર નો તમારો મુખ્યધમાંજ હોશે તો તમારી ઓળખાણ કરવે મને સુખ થશે. એક પારકી ભાષાની કવિતા બનાવવામાં તમે નો મતુરાઈ દેખાડીએ તે તમારી જીવિતી મોટી સામીતી છે ; અને તમારી કવિતા માં નો નો વિચારો સમાવ્યાએ તે તમને ઘણા જશ આપનાર છે.

લાભ તમારો શુભેચ્છક,

વિલિયમ વડઝવર્થ.

દાકતર કેવેનથતરફથી.

મારા સાહેબ,

તમારી ઇંગરેજ કવિતાનો સંગ્રહ નો મને મહેરબાની કરી તમે મોકળો તે મેં મોટી ખુશીથી વાંચ્યોએ. આમાંની કેટલીક કવિતા કરણુરસથી ભરપૂરએ—‘મારી પેહેલી દલગીરી’ એ નામની સુંદર કવિતા એમાંથી એક છે. એક દેશીને હાથે લખેલી સમજી મને તમારી કવિતા અબ્બયબ નેવી લાગેએ. મને ભરોસો છે કે તમારી ચોપડીને નો આસરો ઘટેએ તે મળશે.

હું છું, વહાલા સાહેબ,

તમારો શુભેચ્છક, મારીસ ડી. કેવેનથ,

એલ. એલ. ડી., બેરિસ્ટર-એટ-લા.

આનરબલ જેમ્સ ગિબ્સ તરફથી

મારા વાહાલા સાહેબ,

તમારી “ઈડિયન મ્યુઝ ઇન ઇંગ્લીશ ગાર્બ” અને ખીજી સુબસાતી કવિતાની મેં નકલો મને ભેટ કરીએ તેને માટે હું તમારો

મોટા આભારી થયો છું. હું તમારી ઇંગરેજ કવિતા વાંચી ગયો છું, અને દેશી કર્તાની કલમથી રચાયેલી ઇંગરેજ કવિતા ને ને મારા વાંચવામાં આજ દીન સુધી આપણે તેમાં તમારી થ્રેટ છે એમોટે તમને દિલોબ્ધનથી મુખારકબાદી આપુ છું.

તા. ૭ મી જાનવારી ૧૮૭૭.

માનજો મને,

તમારો અતિ આભારી

જેમ્સ ગિબ્સ.

પ્રોફેસર વિલિયમ્સ તરફથી.

મારા ખ્યારા સાહેબ,

તમારી ‘ઇન્ડિયન મ્યુઝ’ અને ‘નીતિવિનોદ’ ની મેહરબાની ભરેલી બક્ષીસને મોટે તમારો ઘણો આભારી થયો છું. તમારું ઇંગરેજ પુસ્તક મને અવશ્ય મળવે રસભર વાંચીશ. હાલતો એક જગ્યાથી ખીજી જગ્યા પર ઘણી ઉતાવળે મુસાફરી કરવાને લીધે ને કામસર હું આવ્યો છું તે કામના સંબંધમાં નોંધ લેવા સિવાય ખીજી કંઈ મારેથી બનવું નથી. મને ગુજરાતી થોડુંકજ આવડે છે. પણ મને કશો શક નથી કે તમને નેઓએ માનપત્ર આપ્યાં છે તેઓએ તમારી પિછાન બરાબર કરી છે. તમારી ભાષા મુધારવામાં તમે ને શુભ દાખલો તમારા સ્વદેશીઓને આપ્યો છે તેને મોટે તમને માઠી સાબાશી ધોટે છે એવું હું માનું છું.

તા. ૩ જી જુલાઈ ૧૮૭૭.

માનજો મને,

તમારો શુભેચ્છક,

માનિયર વિલિયમ્સ.

દાકતર હુન્દર તરફથી.

ખ્યારા સાહેબ,

તમારી ઇંગરેજ કવિતાના પુસ્તકની ભેટ હું ઘણા ઘણા ઉપકાર સાથે કબુલ રાખવાને માગી લેઉં છું. કામના દબાણને લીધે ઉપર દેખેથી જોઈ જવા સિવાય મારેથી વધારે બનવું નથી; પણ ને ને

મં જોડું છે તે ઉપરથી મને ભરોસો છે કે એ પુસ્તક બરાબર વાંચવે
મને મોટી ખુશી ઉપજશે.

તા. ૧૦ મી એપ્રિલ ૧૮૭૭.

તમારો શુભેચ્છક,

જી. હન્ટર.

આનરબલ એલ. એચ. બેલીતરથી.

સાહેબ,

તમે આટલી મહેરબાનીથી મને જે કવિતાનું પુસ્તક ભેટ કર્યું
તેને માટે મહેરબાની કરી મારો બહુ બહુ આભાર કબ્જ રાખજો. ત્રણ
અઠવાડીયાં પછી એ ગ્રંથ હું મારી સાથે વિજાપત લઈ જઈશ, અને
એ કવિતા મારી મુસાફરીને દરમ્યાન વાંચીશ.

તા. ૭ મી જુલાઈ ૧૮૭૭.

માનજો મને,

તમારો શુભેચ્છક

એલ. એચ. બેલી.

આનરબલ રેમંડ. વેસ્ટરથી.

ધ્યારા સાહેબ,

તમારા રચેલા ધંગરેજી કવિતાના પુસ્તકની મને ભેટ કરી તે
માટે તમારી મહેરબાની મારે કબ્જ રાખવી જોઈએ. એ પુસ્તક
ઉપરથી જાણાય છે કે તમને ધંગરેજી ભાષાની કવિતા ઉપર નતિ ભાવ
ધણે છે. અમારા કેટલાક મોટા સુવક્તાના પુસ્તકોનો જો તમે
બારીક અભ્યાસ કરતા રહેશો તો તમારી કવિતામાં વધારે તેજ
અને લેહજત આવશે. વળી એજ વખતે હું તમને બલામણુ કરંછું
કે, આ દેશમાં કુદરત જે મુખ્ય દેખાવો દરશાયે છે તેનું તમારે
નીકટ અવલોકન કરવું. આ પ્રમાણે તમારું મગજ જ્યારે કુદરતી
ચિત્રોથી ભરાશે, ત્યારે તે સઘળાં ઉપર અને તેઓની સૂચના ઉપર
તેમના કલ્પનાસૂચિત દેખાવોમાં મનન કરવાને તમને પૂરું જોગવાઈ

મળશે. મને આશા છે કે મં સૂચવી તેવી તાલીમથી તમારી જીવાનીના પ્રયત્નો જે આશા આપે છે તે પાર પડશે એટલુંજ નહિ પણ તેથી પણ વધારે સારાં ફળ નિપજશે.

હું છું,

તમારો શુભેચ્છક,

રેમંડ વેસ્ટ.

નીતિવિનોદ.

રચનાર

બેરામજી મેરવાનજી મલખાસી.

ખીજી આવૃત્તિ.

કેટલાક વિદ્વાનોનાં મતનો સાર.

સ્વર્ગવાસી દાકતર જ્ઞાન વિલસન કહે છે કે—* * * મી. એ. એ. મ. ની ઉત્કૃષ્ટ ગુજરાતી કવિતાનું એક પુસ્તક તપાસી જોયા પછી, એ પુસ્તક જે ગૃહસ્થો ગુજરાતી ભાષામાં સુધારો થતો જોવાને ઇચ્છતા હોય તેઓના આશ્રયને માટે સૂચવવાની હું રજા લઉં છું. મને કેહેતાં બહુ હર્ષ થાય છે કે કર્તાની કાવ્યરચના ધણી ઉંચી જાતની છે, અને પુસ્તકમાં સમાવેલા વિચારો દેખાડી આપે છે કે કર્તા એક કવિની કલ્પના તથા તે કલ્પનાને રૂપ આપવાની શક્તિ ધરાવે છે.

રેવરંડ જે. પિ. એસ. ટેલર કહે છે કે—થોડા માસ ઉપર મી. મલખાસીએ પોતાનું એક કવિતાનું પુસ્તક મને બતાવ્યું હતું. કર્તા ગુજરાતી કવિતાના નિયમો સારી રીતે સમજે છે, અને તે નિયમોને અનુસરણથી વળગી રહ્યા છે. ખીજા ધણાકોએ

ગુજરાતી કવિતા લખવાને યત્ન કર્યો છે, તેમાં એ વધારે પાર પડ્યો છે. એની ભાષા શુદ્ધ છે, અને એનું લખાણ સરળ અને હોમળ છે.
૧૬ મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૪.

આનંદજી રોડ સોરાબજી શાપુરજી બંગાલી કહે છે * *
મી. બે. મે. મ. નું હસ્તલિખિત પુસ્તક, જેમાં અનેક વિષયો ઉપર ગુજરાતી કવિતામાં લખાણ કર્યું છે, તેનો ઘણો ખર્ચ ભાગ વાંચ્યા છે, મને કહેતાં કશો સંદેહ નથી કે ગુજરાતી ભાષામાં કર્તાનું જ્ઞાન ઘણું વખાણવા યોગ્ય છે, જેનું પારસી લખનારમાં તો ભાગ્યેજ મળે. એ પુસ્તક સઘળી રીતે આચરને યોગ્ય છે અને તેને પ્રસિદ્ધ થયેલું જોઈ મને સંતોષ થશે.

રાજશ્રી મનમુખરામ મુર્યરામ કહે છે કે * * *
તમારી કવિતા કાવ્યનિયમના દોષ વિનાની છે. * * * તમારા આરંભના પ્રયત્નો આશાજનક અને જીવંત પારસી લખનારાના પ્રમાણમાં બહુજ શુદ્ધ અને ઉત્તેજન આપવા યોગ્ય છે.

તા. ૧૧ મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૩.

રાજશ્રી રણછોડભાઈ ઉદયરામ કહે છે કે * * *
તમારી કવિતા વાંચી મને ઘણો સંતોષ થયો છે - વધારે એટલા માટે કે પારસીને હાથે આવી કવિતાની મેં આશા રાખી ન હોતી * * * પણ તમારું લખાણ તો સરળ અને સ્વભાવિક થયેલું છે. તમારા લખાણમાં અમારામાં આવતા કેટલાક સંદેહો પણ મીઠા શબ્દો વાપર્યાં છે, તે ઉપરથી તમે ગુજરાતી ભાષાપદવાટે ફરજી બંધુ રહ્યો કર્યું હશે તે તરતજ જણાઈ આવશે.

તા. ૨૫ મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૩.

કવિ શોવસાલ ધનેશ્વર કહે છે કે * * * તમારી ગુજરાતી ભાષાની આવી બહોળી પિચ્છન, પ્રાસાનુપ્રાસ આદિ શબ્દ રચનાની આવી ઝુગી, અને પ્રેમચક્ર સર્વાવકારસાથે ગંભીર અને તીવ્ર કલ્પના હોઈ મુન હિંદુ કવિની કલમને યશ આપે. તમારી વય, અનુભવ અને જીવંત અન્ય સાધનો તરફ જોતાં આ ગ્રંથ સાનંદાશ્ચર્ય પમ્પડ્યા વિના રહેશે નહીં.

તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૩.

કવીધર દલપતરામ કહેછે કે— * * ગુજરાતના ડેટલાક લોક એવું ધારેછે કે પારસીઓ શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાની કવિતા કરવા માં પાર પડી શકે નહીં ; પણ ઉપર લખેલું પુસ્તક જોતાં એવું જણાયછે કે જો તેઓ મહાવરો કરે તો તેમાં પણ પારપડી શકે ખરા * પારસી ગુજરાતી અને હિંદુ ગુજરાતી એવા જે બે ભેદ પડ્યા છે તે નિકળીજાય તો ગુજરાતી ભાષાના પુરાં નશીય જાણવાં. ઉપલી ચોપડીવિષે જે વિદવાનોએ મત આપ્યાંછે તેને અમે પણ મળતા છીએ, અને આશા છે કે એને વધારે ઉત્તેજન મળશે.

તા. ૧ લી જુલાઈ ૧૮૭૫.

દસ્તુર પેસોતનજી બેરામજી સંજનાતરકથી.

ખારા સાહેબ,

તમારા ‘નીતિવિનોદ’ પુસ્તકની ભેટ ઉપકાર સહિત કૃત્ત્વ રાખ્યું. એમાંની જેટલી કવિતા મેં વાંચીછે તેની એકસ ખુબીઓનું લખાણ મિયાન કરવું એ વગર કાયદાનાં ટાહલાં સરખું છે : પણ બાવીસ વરસ ના એક ગ્રંથકર્તા જેટલી બધી ભાષાની માહેતગારી અને કવિતાની અતરાઈ મેળવે, કે જેથી તે સંખ્યાબંધ નિરાળો અને શુદ્ધ ગુજરાતી કવિતા બનાવી શકે એ ઘણુંજ સ્તુતિપાત્ર છે, અને મારા વિચાર માં એવું કદી બન્યું નથી.

તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૭૬.

તમારો શુભેચ્છ,

પેસોતન દસ્તુર બેરામજી સંજના.

આનરબલ ટી. સી. હોપતરકથી.

ખારા સાહેબ,

તમારા ‘નીતિવિનોદ’ ની ભેટને માટે અને એ બક્ષીસ સાથે તમે જે મારેમાટે મેહેરબાની ભરેલા વિચાર લખ્યાછે તેને માટે મારા બહુ બહુ ઉપકાર મેહેરબાની કરી કૃત્ત્વ રાખજો. હું દલગીર છું કે ઘણાં રોકાણને લીધે એ પુસ્તકનો અભ્યાસ મારેથી થઈ શક્યો નથી ; પણ હું નિર્ભયપણે કહી શકું કે જે પણ માણસ પોતાના દેશની શુદ્ધ ભાષા

માં ઉમેરે કરે તે એક પ્રજ્ઞનો ભણું ધ્વજનાર છે. તમારા સ્વદેશીઓની હાલત સુધારવા પાછળ તમારા પ્રયત્નોમાં તમને સઘળી ફતેહ ધ્વજી,

હું છું,

તમારો શુભેચ્છક,

દી. સી. હોપ.

વર્તમાનપત્રોના મતનો સાર.

પારસીઓમાં કવિતા બનાવનારો ખરો કવિ આજસુધી કોઈ થયો નથી, માટે એ માન મીં બેરામજી મેરવાનજી મલખારીએ પોતાના “નીતિવિનોદ” નામના કવિતાના ગ્રંથથી મેળવ્યું છે. * * * * * સુદ્ધ અને સરસ કવિતામાં ફતેહ પામવાનું માન મીં બેરામજીને છે, અને તેથી દાકતર વિહસન, રૈવરંડ ટેલર, મીં સોરાખજી શાપુરજી ખંગાલી, મીં રણછોડભાઈ ઉદયરામ અને મીં મનસુખરામ સુરજરામ સરખા જે વિદ્વાનોના મુખ્યારકબાદી ભરેલા વિચારો એ પુસ્તકની સેવેટ ટાંકી બતાવ્યાં છે, તેમને મળતા થઈ આ જવાન પારસીને જાહેર લખનારની અમારી સંક્રમાં મોટી ખુશીથી મુખ્યારકબાદી આપીએ છીએ. * * શુદ્ધ ગુજરાતીમાં આ ઉધરતા પારસી કવિએ કલમ ચલાવી છે, જેમાં પીંગલના કાયદા પ્રમાણે તરેહવાર પરચુરણ વીશયો ઉપર નાહાની પણ સુંદર અને રસીક કવિતાઓના આ ૨૧૫ સંક્રનો ગ્રંથ પારસીઓમાં પેહેલવેહેલોજ બાહાર પડ્યો છે. — તા. ૩૧ મી મે ૧૮૭૫.

રાસ્ત ગોકૃતાર.

“નીતિવિનોદ” ના બનાવનાર મીં બેરામજી મલખારીએ પોતાની કવિતાના એ ગ્રંથની ખીજ આવડતી બાહેર પાડી છે. પારસીઓમાં કવીનું નામ ધારણ કરી પ્રજ્ઞને ડગનારાઓ એકથા વધારે હશે, પણ કાલીઅ શાસ્ત્રમાં ખરી જશ અને ફતેહ પારસી લેખે પેહેલીજવાર મીં બેરામજીને મળી છે. ગુજરાતી ભાષા પારસી શું કે હીંદુ શું મરબેને માટે એકજ છે; પણ પારસી લખનારઓએ એક અશુદ્ધ ગુજરાતીને પારસી ગુજરાતીનું એક ખોટું નામ આપીને ચલાવવાની કોશિશ કીધી છે. તે કોશિશને ફતેહમંદીથી તોડવા અને શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં પીંગલને કાયદે કવિતાઓ બનાવવાનું પેહેલું માન આ ઉધરતા જવાને મેળવ્યું છે. * *

તા. ૧૪ મી મે ૧૮૭૬.

રાસત ગોકૃતાર.

મી. મજબારીએ ઘણી ઘણી જાતના છંદો વાવર્યાં છે, અને દરેક માં તે કૃતેહમંદ થયો છે. જે જે વિષયો ઉપર લખાણ ચલાવ્યું છે તે સઘળા ઉપયોગી છે. તેઓમાંથી નિકળતો ભાવર્થ ઘણો ખરો સારો છે. સાધારણ વિચાર પણ જ્યારે મધુરી કવિતામાં મૂકવામાં આવે છે ત્યારે સુંદર લાગે છે. આખાં પુસ્તકમાં એક પાનું પણ એવું નથી કે જેમાં ઘણીજ સરસ અને યથાચક્ર લીટી નહિ હોય. કવિતાનું અંધાણ તો હમે કહ્યું છે તેમ સંપૂર્ણ છે.

૩૦ મી મે ૧૮૭૫.

ગુજરાત મિત્ર.

અમે જોવાને ખુશી છેએ કે કર્તા એક પારસી હોવા છતાં તે શુદ્ધ ગુજરાતીમાં એવું સરલ અને સ્વભાવિક લખાણ કરવાને કૃતેહ પામ્યો છે. જ્યારે હાલના કેટલાક હિંદુ લખનારાઓ ગુજરાતીમાં વગરકારણે લાંબા લાંબા સંસ્કૃત શબ્દો ઘુસાડી ભાષાને જેમ અને તેમ કઠોર બનાવે છે, ત્યારે એક પારસી અંચકર્તા નાના નાના મિઠા શબ્દથી લખાણ કરે એ સ્તુતિપાત્ર છે. * અનુપ્રાસપર વધારે ધ્યાન આપવાથી લખાણ ચમકવાળું બન્યું છે. જુદા જુદા છંદો તેમની જોડણીમાં સંપૂર્ણ હોય એમ લાગે છે, તથા ઘણી ખરી લીટીઓ સરલ કે થડકતી બની છે. થોડાક ભાગ ખરેખર ઉત્તમ પ્રકારના છે. થોડાક વિષય ઘણાજ અસરકારક લખાયા છે, અને ડોઢ કવિતામાં તો એક ચીતારાની શક્તિ જણાય છે.

વિદ્યા મિત્ર.

ગુજરાતી ભાષામાં શુદ્ધ અને મનને ઉંચું કરે એવાં પુસ્તકની ઓછી અછત તરફ જતાં, ગુજરાતી કવિતાના આ સુંદર પુસ્તકને રૂંદે માર્ગે ચલાવેલા એક સ્તુતિપાત્ર યત્ન સમજવો જોઈએ. યૂરપ ખંડના ઘણાજ પસંદ પડતા વિદ્વાનોના પુસ્તકમાં જે પ્રાદ વિચાર-શીલતા તા. ૧૩૯૫ આવે છે તેમાંનું કંઈક આ દેશના લોકના મનમાં પેદા કરવું એ કામ આ કામિલ જુવાન અંચકર્તાએ આ ચોપડીમાં માયે લીધું છે. * એક પારસી વિદ્યાર્થીએ બતાવેલો છે એ જોતાં, એ અંચકર્તાને ગુજરાતી ભાષામાં તાજુબ કરે એટલી પ્રવિણતા છે, એમ બતલાવી આપે છે.*

તા. ૨૨ મી મે ૧૮૭૬.

રાઈમ્સ આફ ઇન્ડિયા

મી० બેરામજી મેરવાનજી મલખાડીની બનાવેલી ' નીતિવિનોદ ' નામની ઉત્કૃષ્ટ ગુજરાતી કવિતાની ચોપડીની બીજી આવૃત્તિ બહાર પડી ચૂકી છે. શુદ્ધ હિંદુ ગુજરાતીમાં કર્તાને કેટલી અબળયમ જેવી પ્રવિણતા છે તે આ કવિતાઓ ધણી અછછી રીતે દેખાડી આપે છે. પણ આટલામાં જ એ કવિતાનાં વખાણ પૂરાં થતાં નથી. એ કવિતાઓ કર્તાની માઠી સ્વતઃકલ્પના દેખાડે છે, અને પ્રૌઢ નીતિમાન શિખામણ આપે છે, જે વાત કર્તાના મગજ તેમજ દિલ બંનેને માન આપતી છે. જે જાતનો અભ્યાસ મી० મલખાડીએ માડ્યો છે તેમાં તેની ફતેહ જોઈ આપણને સાનંદાશ્ચર્ય ઉપજ્યા વગર રહેતો નથી.

તા० ૨૩ મી મે ૧૮૭૬.

ટાઈમ્સ આફ ઇન્ડિયા.

નીતિવિનોદ સાનંદાશ્ચર્ય ઉપજાવનારું પુસ્તક છે. આ પુસ્તકમાં જેવું ગુજરાતી લખાયું છે તેવું લખાણ કરવાને મુઠીભર પારસીયો પણ શાધી કાઢવા મુશ્કેલ પડશે. બાર બાર સદીસુધો ફેકટ ફાંકાં મારી જે ભાષા શિખવાને તેમને કુદરતે શક્તિ નથી આપી, કાંતો તેઓ આજસુ રહ્યા છે, તેવી ભાષામાં પણ આવી પ્રવિણતા મેળવી શકાય; અને ફક્ત અભ્યાસ અને આગ્રહથી શું રૂડાં પરિણામ નિપજે, તેના દાખલાતરીકે હમે નીતિવિનોદ પુસ્તક શિક્ષકો અને સંઘની પ્રજ્ઞાની હજુર નિરભયપણે મકિયે છિએ, તેમજ એ પુસ્તક વિદ્યાર્થીઓને તેમજ કુટુંબોને ભલામણ કરિયે છિયે.

૧૨ મી જુન ૧૮૭૫.

ઇન્ડિયન સ્ટેટસમન.

મી० બેરામજી મેરવાનજી મલખાડીએ થોડુંકની વાત ઉપર એક સુંદર ગુજરાતી કવિતાનું પુસ્તક છપાવી બહાર પાડ્યું છે. હમે સાંભળ્યું છે કે કર્તા પોતાના દેશની ભાષામાં એક વિદ્વાન અને રસીક, જીવાન ગ્રંથકાર છે. એ કવિતાઓ ત્રણ ભાગમાં વહેંચી છે ઉપદેશરૂપી, કરૂણારૂપી અને વિનોદરૂપી; અને એ દરેક જાતની કવિતામાં કર્તા પ્રવિણ છે. કવિતાની સુકિત અને બનાવટ તદ્દન નવી જાતનાં તથા સ્વતઃકલ્પિત છે. એ પુસ્તકમાં એક ચિંત્ન દ્યાનમાં રાખવા જોગ છે, અને તે એ કે આ જીવાન કવિએ દેશી કર્તાઓના પુસ્તકમાં અવલોકન શક્તિ જે ધણી જીજ્ઞાસામાં આપે છે, તે પોતામાં પુશકલ બતાવી આપી છે.

તા० ૧ લી માર્ચ ૧૮૭૬.

બામ્બે ગેઝેટ.

